

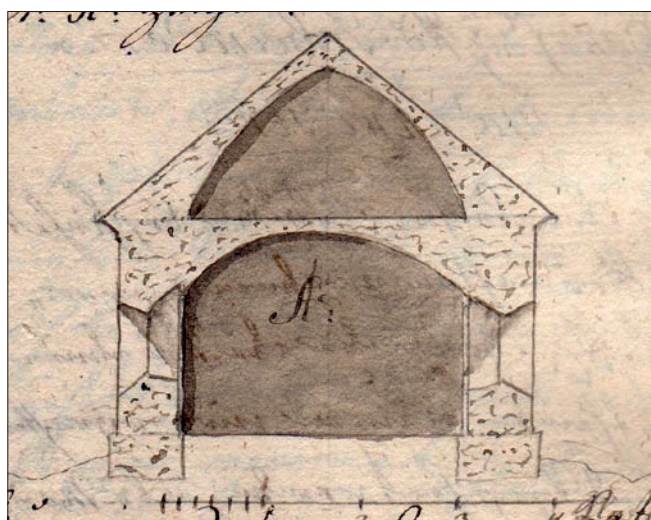
NÁVRH ARCHITEKTA JANA JOSEFA WIRCHA NA NOVÝ ZPŮSOB STAVBY VENKOVSKÝCH I MĚSTSKÝCH BUDOV A JEHO DALŠÍ OSUDY

PAVEL ZAHRADNÍK

1. WIRCHŮV PROJEKT

Přední architekt českého pozdního baroka Jan Josef Wirch (1732–1783), stavitel a měšťan Nového Města pražského, sepsal v roce 1773 obšírný elaborát, opatřený lákavým názvem „Šetření dřevem čili projekt, jak stavět bez kamene, cihel, vápna a zvláště bez dřeva, jakož i bez peněz“ („Holtz-Menage oder Project ohne Stein, Ziegeln, Kalch und absonderlich ohne Holtz, wie auch ohne Geld zu bauen“),¹⁾ a poslal jej v srpnu téhož roku zemskému guberniu, které žádal o přiznání podpory. Obsah projektu, skládajícího se ze tří obsáhlých částí, je ovšem mnohem bohatší, než by se zdálo z jeho názvu. Wirch nejdříve v první části pojednával o vesnických staveních a navrhoval nový způsob jejich stavby, na který se vztahuje název celého elaborátu. Ve druhé části se pak zabýval stavbou městských domů, a také používaným stavebním materiálem (zvláště dřevem a cihlami) a jeho cenami a posléze ve třetí části psal o stavitelích a řemeslnících zaměstnaných při stavbách a navrhoval založení celozemského stavebního úřadu. Autor ve svém textu vždy nejprve rozebíral vyskytující se závady a škody, a pak pojednával o způsobu, jak jim odpomoci, přičemž svůj výklad doprovodil celkem sedmi nákresey, které označil písmeny A až G. Rozeberme nyní Wirchův elaborát podrobněji.

Jeho první část se zpočátku zabývá škodami, jež způsobují „vesnickým a selským budovám na venkově“ vystavěným ze dřeva, časté požáry, a způsobem, jak by bylo možno těmto škodám předejít. Wirch vytýká, že po požárech bývají domy i celé vsi obnovovány tak, jak byly před ohněm, totiž „domy hustě u sebe a jeden po druhém“; kdyby ovšem byly domy stavěny ve větší vzdálenosti od sebe, bylo by zase zabráno mnoho místa, které může být využito na pole či pastviny. Protože tyto domy bývají stavěny znovu ze dřeva, stojí značné částky jak toto dřevo, tak tesařská práce, neboť sedlák není s to sám si svůj dům postavit. V Českém království se vůbec stále zmenšuje rozsah lesů a dřevo je skoro každý den dražší; k vystavění celé vsi je pak mnohdy potřeba vykácet celé lesy. V době stavby domu nadto sedlák nemůže pracovat ani pro sebe, ani pro vrchnost a trpí tím i nejvyšší erár. K obdobným

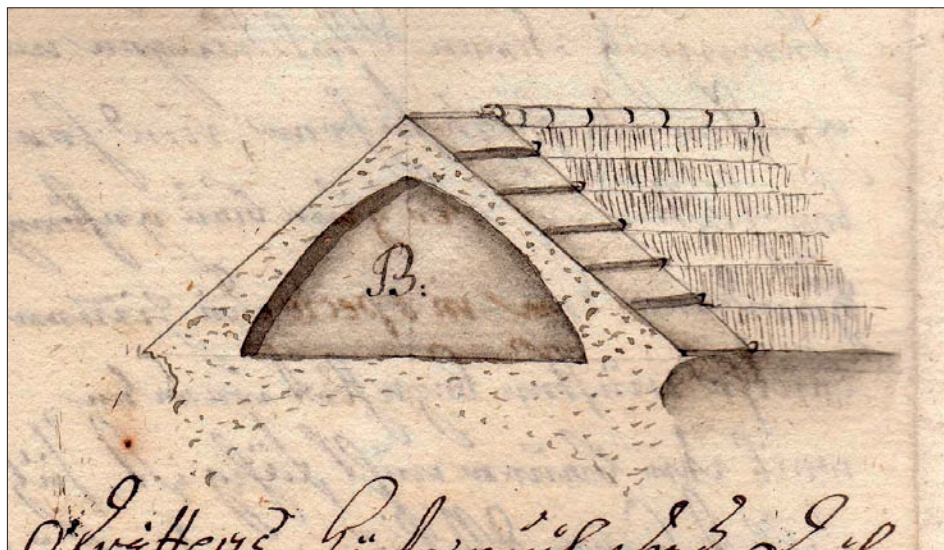
Obr. 1: Jan Josef Wirch, příčný řez selskou budovou (obr. 1–7 pocházejí z Wirchova elaborátu z r. 1773: NA, o. c. v pozn. 1).

škodám dochází navíc často i na vrchnostenských budovách, totiž na poplužních dvorech, sýpkách, pivovarech, ba dokonce i na zámcích a kostelích.

Proto tedy (hlavně zřejmě pro ušetření dřeva) navrhuje Wirch stavět bez kamene, vápna, cihel, dřeva a vlastně i bez peněz, a to z jílů. Tento způsob stavby popisuje a jeho přednosti zdůrazňuje takto:

„Na všech místech, kde se nachází jíl a jen trochu mastná hlína, lze pohodlně takovéto budovy stavět a ostatní k tomu potřebný materiál lze všude dostat, a tak si může každý člověk, pokud mu budou jen trochu ukázány výhody, sám postavit pro sebe potřebné budovy, totiž svůj obytný dům s pokoji a komorami, dále stodoly a chlévy, přičemž každý, když mu bude ukázán způsob tohoto stavění, je schopen postavit tyto budovy beze všeho jinak potřebného materiálu, totiž bez kamene, vápna, písku, cihel a dřeva, tedy také bez peněz; stavení pak bude bezpečné před požárem a pevné jako skála. Tento způsob stavění však nemůže být nikdy tak přesně popsán, jako může být předveden zkouškou; proto tedy by bylo nutné (aniž bych to však chtěl co nejponíženěji nařizovat), aby v každém kraji byla postavena jedna takováto selská budova i se všemi nezbytnými náležitostmi, totiž se stodolou a chlévy, jakožto vzor, načež by byli přibráni někteří obyvatelé vesnic a byly by jim ukázány a předvedeny nezbytné výhody tohoto způsobu stavění, přičemž by obyvatelé přitom pomáhali, a tak by byl každý v tomto stavění vyučen.

1) Wirchův projekt (dochovaný ve dvou exemplářích) i všechny další spisy, jež se ho týkají, jsou uloženy in: Národní archiv (dále jen NA), České gubernium – Publicum, kart. 850, sign. R 37. Odtud pocházejí všechny níže uvedené citace, pokud není výslovně uvedeno jinak.

Obr. 2: Jan Josef Wirch, příčný řez půdou selské budovy.

Takováto selská budova může být postavena trojím způsobem, a to [za prvé] tak, že budova bude zároveň dobrou a mastnou hmotou zaklenuta a nad tím bude rovněž jakoby zaklenuta střecha, aby ji nemohl zasáhnout oheň a aby byla chráněna před deštěm; to lze udělat tam, kde lze sehnat dobrý a mastný jíl, a jen se stejným spádem střechy, jak to ukazuje zde připojený řez A.

Za druhé: Tam, kde nelze získat pravý dobrý jíl, by takováto budova mohla být také nad klenbou nebo šikmou střechou zalatována a pokryta slaměnými došky (Stroh-Schauben) či rákosem (Schilffs) stejně jako nad dřevěným krovem, jak to ukazuje plánek B.

Za třetí: Střecha by také mohla být nad stejnou klenbou pokryta šindelem a taškami stejně jako nad dřevěným krovem, a to stejným způsobem jako slaměnými doškami. Tímto způsobem může tato střecha dobře a vytrvale chránit budovu před deštěm a mrazy, a i kdyby při požáru

shořely slaměné došky, šindele a použité latě, může být střecha i s celou budovou a s půdou a klenbou uchována bez nejmenší škody a bude dokonce ještě pevnější, neboť bude vypálením shora zesílena. Proto by bylo možno tyto budovy po postavení zvenku i uvnitř vypálit, a ty by se staly mnohem suššími, zdravějšími a tím pevnějšími. Tímto zde projektovaným způsobem stavění by mohly být škody způsobené požáry zmenšeny tak, že nejen selské budovy, mobiliář, dobytek a obilí by byly dostatečně chráněny před ohněm, nýbrž byly by i zachovány mnohé lesy, které jsou drahým stavěním ničeny, stavební

náklady by byly zmenšeny, ano dokonce žádné nutné náklady by nebyly, protože sedlák by si mohl potřebné budovy postavit sám se svými lidmi. Stejným způsobem by bylo možno stavět nejen selské budovy, nýbrž i kostely ve vesnicích, jak to ukazuje plán C.²⁾

Wirch poté znovu vychvaluje výhody tohoto způsobu stavby a navrhuje, aby byl vydán výslovný rozkaz, že jakmile jen se někde na venkově bude stavět nějaká selská budova, má se stavět podle tohoto Wirchem vynalezeného způsobu.³⁾

Ve druhé části svého návrhu přechází Wirch k městským domům a úvodem opět rozebírá škody, které na nich působí požáry, a podává návrh, jak by bylo možno zabránit těmto škodám ve městech, „kde není možno stavět budovy po selském způsobu, neboť musejí být postaveny vyšší, větší a okrasnější.“ Škody způsobené městům požáry jsou podle něj vskutku značné – vždyť např. jen

2) „Aller Orthen, wo Laimen und nur ein wenig fette Erde befindlich, ist es bequemer derley Gebäude aufzuführen und ist das übrige dazu erforderliche Materiale allenthalben zu bekommen, und kann sodann ein jeder Mensch, so ihm die Vortheile nur ein wenig gezeigt werden, seine ihm nöthige Gebäude, als sein Wohnhaus mit Zimmern, Cammern, dann Scheüern und Stallungen, selben verfertigen und aufbauen, daß also jedweder, wann ihm der Modus zu diesen Bauen gezeigt wird, seine Gebäude ohne allen sonst nothwendigen Materialien, als Stein, Kalch, Sand, Ziegl und Holtz, folgsam auch ohne Geld zu erbauen vermögend ist, welches eben so folgbahr von Feuer Gefahr befreyet, und so standhafft als ein Felßen. Von welcher Bau-Arth aber keine so genaue Beschreibung gemachet, als es durch eine Probe dargezeigt werden kann; dahero also (jedoch ohne mein mindest-unterthänigsten Maaßgeben) nothwendig wäre, daß in einem jeden Creyß ein dergleichen Bauern Gebäude samt allen dazugehörigen Nothwendigkeiten, als Scheüer und Stallungen, zu einem Muster aufgeführt, sodann einige Inwohnere aus denen Dörffern zugenommen und ihnen die nöthige Vortheile zu dieser Bau-Arth gezeigt und an Handen gegeben würden, das nembl[ich] die Inwohnere hierbey mit Hand anlegen und sodann ein jeder in diesen Bauweeßen unterrichtet werden könnte.

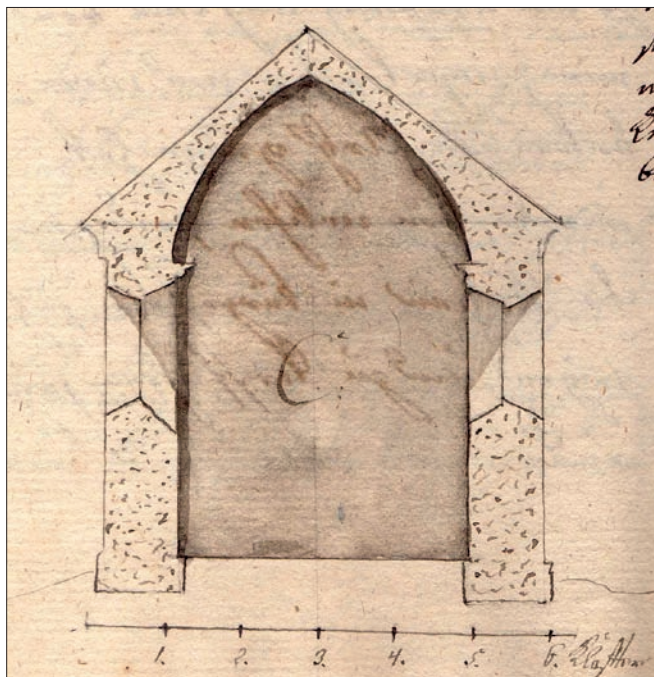
Ein solches Bauer Gebäude kann auf dreyerley Arth erbauet werden und so, daß die Gebäude von einer gutten und fetten Materie gleichsam gewölbet, worüber die Dachung ebenfalls wie gewölbet wäre, damit es das Feuer nicht eingreifen möchte und vor dem Regen verwahrt werden könnte, wo nemlich gutter und fetter Laimen zu bekommen, und nur mit dem gleichen Abfall des Dachs, wie der hier angemerckte Rieß in Profil Lit. A zeigt.

Zum andern wo kein rechter gutter Laimen zu bekommen, da könnte ein solches Gebäude auch mit Stroh Schauben oder Schilffs über

die Gewölbung oder das schräge Dach, als wie über einen höltzernen Dach Stuhl eingelattet und zugedecket werden kann, wie es der Rieß Lit. B zeigt.

Drittens könnte auch das Dach über der gleichen Gewölbung mit denen Schindeln und Dach Ziegl ebenfalls, so wie über einen höltzernen Dach Stuhl eingedecket werden, gleich wie mit denen Stroh Schauben; solchergestalten kann ein solches Dach das Gebäude gutt und so standthafft für Regenwetter und Schnee Frosten verwahren und gesetzt, wann auch durch ein Feuer der Stroh Schauben, Schindeln und dabey gebrauchte Latten abbrennen solten, so kann das Dach mit dem ganzen Gebäude samt den Boden und Gewölbung ohne den geringsten Schaden verbleiben und wird um desto fester, weil es durch die Ausbrennung von oben her erhärtet werden würde. Dahero man solche Gebäude nach deren Verfertigung äußerlich und innerlich ausgebrennet werden könnten, dieselben viel trockener, gesunder und um so fester verbleiben möchten. Durch solche hier projectirte Bau Arth könnte der Schaden von Feuer vermieden werden, daß nicht nur allein des Bauers seine samment[liche] Gebäude, Mobilien, Vieh und Getreyde von Feuers Gefahr genugsam verwahrt wären, sondern auch die viele Waldungen, welche durch das pretiose Bauen sehr ruiniret wird, conserviret, die Bau-Unkosten verringert, ja gar keine nöthig seyn werden, wann der Bauer mit seinen Leüthen die nöthige Gebäude sich selbst ausbauen kann und könnte man nicht nur die Bauers Gebäude, sondern auch die Kirchen in denen Dörffern auf die nembl[ichen] Arth bauen, wie der Riß Lit. C zeigt.“

3) Je třeba podotknout, že Wirch se nikde nezmiňuje o tom, že hliněné stavitelství není samo o sobě jeho vynálezem a že se s budovami z jílu setkáváme na různých místech Evropy, dokonce i v českých zemích (zvláště na Moravě), takže svůj navrhovaný způsob stavby nijak s těmito existujícími budovami nesrovnává.

Obr. 3: Jan Josef Wirch, příčný řez vesnickým kostelem.

Obr. 4: Jan Josef Wirch, příčný řez trojpodlažním městským domem.

v posledních 10 letech vyhořely Mladá Boleslav, Hradec Králové, Klatovy, Pelhřimov, Čáslav, Mělník, Žatec, Lito-
měřice, Litomyšl, Jičín, Kutná Hora a jiná města.

Pomoc je i tu podle Wircha prostá. Vždyť místo toho, aby byly městské domy stavěny jako dosud „s trámovými, záklopovými či takzvanými rákosovými stropy, nebo tak, aby byly budovy stavěny kolem dokola ze zdiva a nahore stropy a krov ze dřeva“, lze toto všechno vynechat a „stropy i s krovem a pak střechu překlenout klenbami, přičemž není nutné stavět žádné silné zdi, jako je tomu tehdy, když jsou nad ně kladeny dřevěné stropy a krov. Ano i kdyby byly v budově dosti slabé zdi, může je stavitel zčásti stáhnout železnými kleštěmi, anebo mohou být zčásti zařízeny proti odporu klenby novým rozdělením pomocí příčných zdí, a tato klenba může být zaklenuta do zdí nejen do dvou stran, jedna proti druhé, nýbrž – čemuž se říká česká klenba – do všech čtyř stran jednoho pokoje, komory či chléva, aby tak toto vzepření klenby netlačilo tolik zdi jednu od druhé, jelikož to břemeno, které předtím musely unést a vydržet dvě zdi, je rozděleno na všechny čtyři zdi, takže je o polovinu zmenšeno, což je nejen trvanlivější a pohodlnější, ale i ozdobnější a může se udělat s mnohem menšími náklady.“⁴⁾

4) „Was nun die Bevestigung derer Gebäude in denen Städten wieder die Feuers Gefahr anbelanget, diesen kann ganz leicht geholfen werden, und zwar wann ein neues Gebäude aufgeföhret wird, so kann solches mit denen nemblichen Unkosten, als wann es mit Tramen-, Sturtz-, oder so genanten Rohr-Boden, oder auch wann das Gebäude umher von Mauern oder oben her die Decken und Dach Stuhl von Holtz gebauet wird, aufgeföhret und gedecket werden, welches man alles unterlassen und die Decken nebst dem Stuhl, dann das Dach mit Gewölbungen überkwölben kann, bey welchen eben keine stärkere Mauern, als wann es mit höltzernen Decken und Dach Stuhl überleget würde, aufzuföhren nöthig seynd. Ja wann auch in dem Gebäude genug schwache Mauern seyn möchten, so kann solche dannoch der Baumeister theils mit eyßenen Schliessen zusammenfügen, oder zum Theil durch die neue Eintheilung mit denen Quer Mauern gegen den Widerstand des Gewölbes einrichten und sothanes Gewölb nicht nur allein in zwey Seithen eine gegen der andern in die Mauer einkwölben, sondern wie solche die böhmische Gewöl-

Tyto klenby však mohou být použity i „ve starých budovách, které jsou udělány s dřevěnými stropy a trámy“, a i když jsou staré zdi mnohdy ve špatném stavu, lze to napravit tak, „že mezi špatnými zdi budou postaveny pilíře a od jednoho ke druhému napnuté oblouky“, navíc je možno zdi zpevnit ještě železnými kleštěmi. Většina domů ve městech má však dobré zdivo, takže tam železné kleštiny ani pilíře s oblouky nebudou potřebné, jenom „i v mnoha starých domech může být místo dřevěného krovu překlenuta ve výšce klenba se stejným spádem vody, jako kdyby to bylo uděláno ze dřeva, a nad tím pokryta taškami stejně dobře jako na dřevěném krovu a budova tak bude chráněna před deštěm a vlhkem, jak to zde ukazuje plán D.“ Tam, kde takovouto „klenutou střechu“ nelze udělat kvůli slabosti zdí, a kde je tedy snazší zhotovit dřevěný krov, lze zaklenout aspoň pokoje a všechny další místnosti.

Jelikož tímto způsobem stavění bude když ne celá budova, alespoň její polovina chráněna před ohněm a navíc se o mnoho zmenší nutné opravy prohnílého dřeva, je zřejmé, že proti tomuto Wirchovu způsobu bude mnoho námitek, jak už se také vskutku stalo; příčinou toho je však pouze „neschopnost stavitelů, protože ti nemají dostatečnou zkušenost se zákony mechaniky a s kvalitou stavebního materiálu, jež k tomu patří.“

Wirch však pokládá tento způsob stavění za možný i prověřený a dokládá to takto: „A tak jsem sám svým vlastním nákladem s pilností svůj vlastní dům, postavený nově od základů, nacházející se v král. Novém Městě pražském ve svatojindřišské čtvrti na Příkopech a označený

bung genennet wird, in alle vier Seithen eines Zimmers, Cammer oder Stallung ebenfalls einkwölben, damit diese Spreitzung des Gewölbes die Mauern nicht so viel auseinander drucken kann, indeme was vorher so zwey Mauer tragen und aushalten müssen, diese Last auf alle vier Mauern reduciret, folglich solche um die Helffte erleichtert wird, welches nicht nur allein besser standhaft und bequemer, sondern auch zierlicher ist und in der Arbeit mit viel leichtern Unkosten gemacht werden kann.“

c. k. popisným číslem 833,⁵⁾ vystavěl tímto způsobem, že totiž se v tomto domě nacházejí klenby pětkrát jedna na druhé až do výšky, a to tak, že prvá, stejná s vnější úrovní, je sklenuta nad sklepy, druhá nad prvním podlažím čili v přízemí nad úrovní země, třetí nad druhým podlažím a čtvrtá nad třetím podlažím, a to tak, že nikdo nemůže kvůli jejich plochosti poznat, zda jde o klenbu, či rákosový strop, tak dobře a okrasně je to postaveno; pátá klenba, která nad všemi těmito čtyřmi tvoří krov, je napnuta v celém kruhu a nad ní se nachází střecha, udělaná stejně a dostatečně šikmo, jako je tomu u dřevěného krovu. Tento celý dům je hotov už 8 let, je obýván a stojí zcela pevně a po celou tuto dobu 8 let slouží jako dostatečný důkaz, jelikož do dnešního dne nebylo možno najít žádnou závalu ať na klenbě, ať na zdech.“

Kromě tohoto domu má Wirch ještě druhý důkaz, o němž píše: „Rovněž pro ještě lepší důkaz ve stejné městské čtvrti a ulici stavím stejným způsobem svůj druhý vlastní a mnohem větší dům, zvaný U černé růže a označený c. k. popisným číslem 836,⁶⁾ v němž už je více než polovina hlavní budovy zcela zaklenuta a obydlena; tento dům není nově stavěn zcela od základů, nýbrž jen tu či tam, ale bez ohledu na to provádím klenby tak a až do dokončení stavby v tom budu pokračovat, že k tomu nebude zapotřebí ani kousku dřeva, přičemž jsou tyto klenby tak velké, že takové není možno najít v žádném panském domě v celé Praze.“

V dalším odstavci Wirch stručně upozorňuje, že takovýmto způsobem lze stavět nejen měšťanské domy, ale i vojenské stavby, tj. kasárny, skladiště, zbrojnice, pekární, prachárny apod. Poté autor přechází ke střešním žlabům. Tesaři podle něj dělají mnohdy různé nepotřebné kouty, a to zvláště střešními žlaby, jež pokládají mezi domy či mezi střechy, a jejichž špatné umístění způsobuje za deště a sněhu střechám škody. Podle Wircha lze u nových budov žlaby zcela vynechat, a to dobrým rozdělením budovy, „kdy místo střešních žlabů může být provedena potřebná požární zeď“; tím se nejen zabráni hnilobě krovu, ale ušetří se i při pokrývání střechy, jelikož se bude pokrývat o několik řad méně. I u starých budov však mohou být žlaby nahrazeny požárními zdmi, jak to ukazují plány E (pro domy, které stojí do hloubky jeden vedle druhého) a F (zde se počítalo s malými dvorky mezi domy).

Několik následujících odstavců věnuje Wirch otázkám spjatým se stavebním materiálem. Obsáhle pozornost je zprvu věnována stavebnímu dřevu, které se prý kácí mnohdy v létě, a je pak náchylné k hnilobě, zvláště když je potom dopravováno vory. Správně má být ovšem toto dřevo káceno v zimních měsících. Bylo by také užitečné, kdyby byl v každém kraji určen jeden příslušný úředník, vrchnosti i vsi by stanovily, kolik dřeva budou v létě potřebovat, oznámily by to krajskému úřadu, načež by dotyčný úředník značkami označil kmeny, jež budou pokáceny na trámy, latě, prkna apod.; každý kus stavebního dřeva by na sobě musel tuto značku mít. Značky by byly k dispozici v krajských úřadech a na radnicích měst, aby každý, kdo potřebuje stavební dřevo, se mohl s těmito značkami seznámit.

Celý odstavec je poté věnován cihlám, které prý jsou dosud vyráběny „velmi nepohodlné a spíše škodlivé než užitečné, a to proto, že jejich délka oproti šířce a také tloušťka oproti šířce a délce nemají správné proporce“, takže při stavbě je často třeba rozbíjet je na menší kousky. Také formy, podle nichž jsou cihly vyráběny, nejsou jednotné.

Wirch tedy navrhuje, aby zdící cihly nebyly dlouhé 10 ½ palce či dokonce jen 10 palců, jako je tomu dosud, nýbrž 11 ¾ palce; správně by sice měly být dlouhé 12 palců, ale jelikož při spojování bude vezdíváno vápno a písek, je nutno ponechat volný prostor ¼ palce. Za druhé by cihly neměly být ani širší, ani užší než 6 palců bez 3 čárek. Za třetí by tloušťka měla být přesně 3 palce bez 3 čárek. Posléze je nezbytné, aby v celé zemi všechny cihelny obdržely jednu míru a jednu formu na výrobu cihel.

V pasáži věnované cenám materiálu si Wirch stěžoval na předražené ceny na venkově, což je mnohdy příčinou toho, že se dává přednost nebezpečným stavbám ze dřeva. Tak 100 cihel v Praze stojí 34 kr., zatímco na venkově 45 kr. či 1 zl. anebo dokonce ještě více; jeden korec vápna se pak v Praze prodává za 32 kr., ale venku za 45 kr., 1 zl., ano i za 2 zl. Dřevo a dovoz jsou však na venkově lacinější či zcela zdarma, neboť stavebníci mají vlastní dřevo a roboty. Wirch navrhoval, aby ceny veškerého stavebního materiálu (včetně dřeva) byly pevně stanoveny, a to pro venkov dokonce o něco laciněji než pro Prahu, protože jejich výroba stojí na venkově méně.

Poslední oddíl druhé části se zabývá cihelnami a vápenkami. Špatné pálení cihel a vápna prý spotřebuje zbytečně mnoho dřeva. Wirch tedy vynalezl nové pece, jejichž půdorys a řez vidíme na připojeném plánu G a jež byly už na několika místech postaveny, jak dosvědčují dvě potvrzení, jejichž opisy Wirch zahrnul do svého elaborátu. Prvé je datováno 17. ledna 1763 a vystavil je arcibiskupský hospodářský rada František Antonín Pollinger, jenž v něm uvádí, že Wirch na arcibiskupském panství Dolní Břežany postavil podle svého vynálezu novou cihelnu místo staré a že se v ní místo dosavadních 40 sáhů dřeva spotřebuje jen 25 sáhů, takže se mnoho dřeva ušetří. Druhé potvrzení vystavil 10. září 1765 na dobříšském zámku mansfeldský lesmistr a vrchní úředník Jan Josef Svoboda, jenž dosvědčuje, že Wirch postavil v Dobříši cihelnu a vápenku, přičemž dříve bylo vypáleno 24 000 cihel, k čemuž bylo spotřebováno 38 sáhů dřeva, zatímco ve Wirchem postavené nové cihelně je vypáleno 36 000 cihel a je k tomu zapotřebí jen 16 sáhů dřeva; navíc nové cihly jsou prý trvanlivější a lépe vypálené než cihly ze staré cihelny.

Zatímco potvrzení vydané arcibiskupským úředníkem není samo o sobě nijak překvapující, neboť je známo, že Wirch pro pražského arcibiskupa Příchofského vystavěl arcibiskupský palác, jinak je to s potvrzením dobříšského vrchního úředníka Svobody (smutně proslulého, dojde na okraj, mimořádně krutým útlakem poddaných, za který byl roku 1770 odsouzen k šesti letům vězení⁷⁾). Podle této informace bychom totiž mohli usuzovat, že

5) Jde o dům, jenž tvořil pravou (jihozápadní) část dnešního domu čp. 850/II.

6) Jde o dům čp. 853/II.

7) K. Grünberg, Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien II. Leipzig 1893, s. 155–161, 172–187 (Grünberg neuvádí Svobodovo jméno); J. Kalousek ed., Archiv český XXIV. Praha 1908, s. 405–423 (o Svobodovi na s. 406).

Wirch pracoval i pro knížete Jindřicha Pavla Mansfelda, a to v době, kdy byly dokončovány stavební práce na doboříšském zámku.

Konečně závěrečná, třetí část Wirchova elaborátu byla věnována škodám, jež vznikají na stavbách „kvůli rozličným řemeslníkům, dále fušerům, jakož i umělcům a posléze kvůli soudním místům“ a jak by se jim mohlo odpomoci zřízením řádného stavebního úřadu.

Nejprve zde Wirch věnuje pozornost tomu, že „k výrobě cihel, lámání kamene a dovozu materiálu nejsou bráni řádně vyučení a cechovní lidé, nýbrž to všechno se nechává dělat a zhotovovat nádeníkům, pomahačům a dokonce ženám.“ Podle Wircha by Tito všichni, tedy kamenolamači, cihláři a dokonce i dovozci materiálu, měli být příslušníky cechu, kde by byli řádně vyučeni.

Poté Wirch přechází k samotným zedníkům a dalším řemeslníkům. Úvodem vytýká, že zvláště na venkově zedníci, tesaři, kameníci, pokrývači a jiní řemeslníci jsou přijímáni za mistry bez dostatečných znalostí i zkoušek, častěji po úplatku. Stavebníkům pak neumělostí takovýchto mistrů vznikají četné škody; k nim dochází i na ozdobách budov, často zcela zbytečných, a to „kvůli nevhodnému použitému materiálu, takže takováto nepotřebná ozdoba často stojí více než celá budova.“

Zvláštní odstavec je věnován „fušerům“, o nichž Wirch píše: „Umělci a malíři, kteří sotva umějí namalovat budovu, působí velké škody, protože takoví lidé namalují těm, kdož touží stavět, budovu, pročež si někteří myslí, že také dokáží stavět.“ Do stavění se prý pletou i mlynáři, zahradníci a jiní lidé, kteří dovedou trochu kreslit, ačkoliv zahradník přece nemá jiné znalosti než jak zakládat zahradu a mlynář dovede nakreslit jen mlýn a kola. Posléze se do stavění míchají i „zeměměřiči a inženýři“, kteří mají jen teoretické znalosti a o vlastním stavění vědí něco jen z plánů zhotovených skutečnými staviteli, které se jim dostaly do rukou.

Wirch tedy navrhuje, aby byl stanoven pevný počet stavitelů, „v každém kraji a městě ne více, než je zapotřebí“, kteří by byli vyzkoušeni ze svého umění a schválení; kdyby se však pokoušel stavět kdokoli kromě těchto aprobovaných stavitelů, měl by být potrestán pokutou, jež by připadla stavebnímu úřadu (o němž mluví Wirch níže). Zedníci, kameníci a pokrývačští tovaryši by neměli dostávat každý 30 kr. denně, nýbrž – jelikož nepracují každý stejně dobře – neschopní by se měli spokojit s 18 kr., zatímco ti nejlepší by mohli dostávat ještě více než 30 kr. Tím by se na stavbách opět značně ušetřilo. Aby se schopní od neschopných dali rychle rozeznat, má každý svoji práci označovat zvláštní značkou.

Nakonec se Wirch zabývá soudy, které řeší spory mezi stavebníky a jejich sousedy. Tyto soudy často vůbec nerozumějí stavebním záležitostem a dlouhotrvající procesy finančně stavebníky ničí. Bylo by tudíž zapotřebí, aby byl k řešení těchto sporů zřízen „řádný civilní stavební úřad“, podřízený přímo zemské vládě, „stejně jako je takovýto úřad k velkému užítku veřejnosti krásně uspořádán a zřízen v jiných zemích, zvláště v Sasku.“ Tento úřad by se skládal ze šesti osob, totiž z ředitele, čtyř přísedících a aktuára, který by měl být dobrým právníkem, zatímco ostatních pět členů úřadu by mělo být vybráno z řad „nejschopnějších a nejuznávanějších stavitelů“, z nichž jeden,

totiž ředitel, by měl být zároveň profesorem architektury. Rozumí se ovšem samo sebou, že by to neměl být „profesor matematiky, který zná jen teorii, nýbrž takový člověk, který ovládá architekturu z praxe.“ Dva nejstarší přísedící by měli být vybráni ze starších stavitelů, kteří již sami své umění neprovozují. Vznikne-li pak někde spor ve stavební záležitosti, strany svěří jeho rozsouzení přímo tomuto úřadu. Vše by se dělo zcela bezplatně, takže strany by tím ušetřily dosavadní značné výdaje; jenom při odvolání od prvního rozsudku by musela odvolávající se strana zaplatit další náklady. Stavební úřad by zároveň dohlížel na obchodníky se stavebním dřevem, dále na cihelny, vápenky a kamenolomy, a měl by i právo stanovovat lacinější ceny materiálu. Pod jurisdikci úřadu by spadaly všechny profese spjaté se stavebnictvím, tedy „zedníci, kameníci, pokrývači, tesaři, truhláři, sklenáři, zámečníci, kamnáři, jakož i cihláři, kamenolamači a dovozci materiálu“, a ode všech těchto řemesel by měla pokladna stavebního úřadu dostávat „obvyklé řemeslnické kvartální poplatky a dále peníze za přijetí za mistra, povýšení na tovaryše a přijetí za učedníka“, jež dosud zůstávaly každému jednotlivému cechu, kde mohly být zneužívány.

2. POSOUZENÍ WIRCHOVA PROJEKTU PĚTI PRAŽSKÝMI STAVITELI

Zemské gubernium prostřednictvím c. k. policejní komise v království Českém zaslalo Wirchův projekt magistrátům tří pražských měst, které jej opět přikázaly k vyřízení šestipanským úřadům pražských měst. Šestipanské úřady odpověděly magistrátům zprávou, sepsanou v srpnu 1774 (tedy až rok poté, co Wirch odeslal svůj elaborát guberniu), opírající se o odborné vyjádření pěti předních pražských stavitelů, adresované uvedené policejní komisi; magistrát Starého Města nato zprávu i s vyjádřením pěti stavitelů policejní komisi neprodleně odeslal.

Klíčový význam mezi všemi těmito písemnostmi mělo pochopitelně velmi obšírné společné vyjádření pěti předních pražských stavitelů, totiž Jana Prachnera, Antonína Haffeneckera, Ignáce Palliardiho, Antonína Schmidta a Josefa Jägera, které posloužilo jako podklad pro vypracování stručného stanoviska šestipanských úřadů. Pětice stavitelů hned v úvodu svého dobrozdání prohlásila celý Wirchův projekt za naprosto pochybený a neúčinný. Najít nějaký prostředek, který by zamezil škody způsobené požáry, by si ovšem přáli i oni, avšak plody Wirchovy „mnohaleté nevyčerpávané žádostivosti vynálezů (vieljährigen unheilbahren Inventions-Begierde)“ by uškodily ještě více. Stavitelé pak postupně, bod za bodem, probírají a zavrhuje jednotlivé Wirchovy návrhy.

Nejprve tedy zamítají Wirchův návrh na stavbu selských stavení z jílů, který zevrubně rozebírají v těchto deseti bodech:

„1. Jelikož pan projektant opatrně zamlčel, jak a jakým způsobem se má a může údajně nehořlavá stavební látka, tedy jíl a trochu mastné hlíny, připravovat a používat na pevné a před ohněm zabezpečené selské budovy, požadovaná zkouška (kterou pan projektant kvůli potvrzení slibuje) by nemohla být – pakli by byla pouze slíbena – přijata za přesvědčivý důkaz jeho projektu a tím méně by celá veřejnost nemohla být předem přijata za dostačující

záruku zřízení takovýchto zkušebních budov ve všech krajích, což by vyžadovalo značný náklad, jelikož tato zkušební budova by musela po dlouhý a dostačující čas pevně vzdorovat zaprvé síle všech břemen, jež postihují venkovské domy, zadruhé všem druhům povětrnosti a zatřetí by musela být vyzkoušena, že je schopná bezpečně uchovávat všechny plody venkova, a kdyby to nakonec bylo shledáno správným, muselo by být ještě vyzkoušeno, že se nově navrhovaný stavební materiál jak v důsledku své výroby, tak v důsledku nezbytného přimísení jiných hmot nevznítí. Protože však pan projektant tyto vlastnosti, jež jsou pro pohodlné venkovské obývání a užívání a pro ohnivzdornost selských domů nanejvýš nutné, přešel opomenutím, ačkoliv přece užitečnost návrhu měla být nutně dokázána ještě před stavbou jeho zkušební budovy, což se však nestalo, nemohla být jeho navrhovaná stavební metoda schválena.

2. Zvláště by mělo být u této nevysvětlené stavební metody zvaženo, zda by byla v úrodném roce schopna výtěžek, jež sedlák sklídl, například obilí, ovoce a nota bene v Čechách velice ceněný chmel, uchránit bez nebezpečí ve výšce na půdě (jak se to obvykle děje při hojném sběru plodů) před nečistotou nejvýš škodlivé havěti, totiž (s prominutím) myši, kterážto havěť častěji než všechna další i nejmenší nečistota může zničit celou hromadu chmele (jehož cena u jednoho jediného sedláka často dosahuje takových 100 zlatých), přičemž nebezpečí ze strany (s prominutím) myši se stává mnohem větším, protože sedlák musí svůj chmel uchovávat zcela roztroušený a neuzavřený v pytli v sušárně nad půdou a kvůli nečisté havěti, která chmel ničí, smí nejednou pouštět dovnitř (s prominutím) kočku, zatímco nově vynalezený stavební materiál, totiž jíl a masná hlína, je přece všeobecným útočištěm škodlivých (s prominutím) myši. Kdyby sedláci ve svých nynějších obvyklých domech pokryli půdy jílovou lepenicí, ta by přece pro žravé a nečistotu působící (s prominutím) myši nepředstavovala žádnou překážku, protože tato jílová lepenice by byla vysoká jen několik málo palců. Naopak by však nově vynalezený a tak přehnaně použitý jílový materiál musel sedlákovi způsobit co nejvíce škod na venkovských plodech, takže by se snadno mohlo stát, že sedlák by sice měl pochybně ohnivzdorný dům, ale neměl by žádný dům pro bezpečné uchovávání výtěžku, tvořícího jeho nejlepší majetek.

3. Selská stavení musejí přece také mít v zemi, i když jsou velmi malá, pevný základ. Jíl a masná hlína, tedy předpokládaný stavební materiál, by však nemohly ve stále vlhké hlíně bez vápna a kamene žádný pevný základ zachovat.

4. Pro sedláky jsou také k uskladňování venkovských věcí nezbytné podzemní prostory jako sklepy. Nelze však pochopit, jak by bylo možno tyto sklepy vybudovat tak, aby byly pevné a užitečné, z navrhovaného stavebního materiálu bez kamene, vápna a písku.

5. Stejně nevhodným by byl navrhovaný stavební materiál na chlévy pro (s prominutím) vepřový dobytek, který by stále kolem sebe ryl a vyhazoval jíl i hlínu.

6. Protože jíl také kvůli své velké a snadno penetrovatelné pórovitosti přitahuje vlhkost a výpary, v selských bytech, stejně jako v chlévech pro hovězí dobytek by však takovéto výpary a vlhkost částečně působili jak dvakrát

až třikrát denně vařící lidé, tak i pití a krmivo pro dobytek, jež je ve chlévech udržováno teplé, částečně by je vhánělo dovnitř venkovní, často špatné počasí, byl by použitý jílový stavební materiál mokřý, opadával by a škodil by zdraví jak lidí, tak i dobytka.

7. Jak v bytech, tak v chlévech musejí být k užívání a uchovávání rozličných předmětů osazovány na zdech nástěnné železné výrobky, například za účelem pevného připojení spodních žebříků a jeslí atd., ale jílový materiál, podle návrhu na tento materiál vypálený, by se při zatloukání takovýchto železných kusů nechoval jinak, než jak by se dělo s vypálenými hrnci, kdyby se do nich tlouklo kladivo.

8. Jíl se dá učinit pevným jen přimícháním čistého písku a následujícím vypálením, jak se to dělá s cihlami; protože však podle pokynů pana projektanta ani písek, ani dřevo nejsou pro navrhovaný stavební materiál potřebné, nelze pochopit, jak by bylo možno toto přimíchání provést bez písku a vypálení bez dřeva či dokonce bez peněz, protože přece sám pan projektant trval na tom, že jeho navrhovaný stavební materiál bude možno zpevnit vypálením.

9. U selských stavení je ovšem i nyní obvyklé dělat mnohé z kusů jílu. V tom případě je však třeba dbát na to, aby za prvé takováto díla zhotovovaná z kusů jílu byla dělana jen po částech a aby byla kvůli dosažení patřičné pevnosti vkládána mezi jiné části ze dřeva, kamene, vápna a písku. Za druhé aby se takováto jílová díla nenacházela v základech, ale mimo ně, a také aby jimi nebyla klenuta střecha. Za třetí aby takovéto kusy z jílu, i kdyby byly při zhotovování – aby se staly pevnějšími – promíseny se slámou, byly přesto vždy pokryty a také aby na ně byla nahozena obvyklá směs písku a vápna, aby tak bylo zabráněno působení vlhkého počasí, přičemž by se to stalo s nepatrným stavebním nákladem a s dobrými a užitečnými následky; to vše by se však dělo proti návrhu pana projektanta.⁸⁾

10. Selské domy musejí být, jak je to jen možné, pevně zabezpečeny proti vniknutí zlodějské sebranky, ale navrhovaný jíl bez příměsi písku a také bez vypálení by mohl být ve vši tichosti rychle provrtán širokým železným vrtákem a poté by mohl být dalším železným nástrojem učiněn velmi široký otvor, načež by zloději pronikli dovnitř.

Wirchovu kritiku současného stavění selských stavení pětice stavitelů také zamítá. Stavitelé se zastavují zvláště u té části Wirchovy kritiky, která odsuzuje stavění těchto stavení daleko od sebe, a zdůrazňují, že „oproti návrhu p. projektanta je velmi dobře, že selské domy jsou tam,

8) „Bey den Bauer Gebäuden ist freylich gewöhnlich auch jetzt vieles vom Leimen Stücken zu erichten; es wäre diesenfalls dahin zusehen, daß erstens derley von Leimen Stücken errichtete Werke nur stückweise geschahen, zwischen welche andere Werke von Holtz, Stein, Kalch und Sand um die gehörige Festigkeit zu erhalten, angebracht würden. Zweytens daß derley Leimen Werke nicht in Grunde, sondern auser denselben, auch nicht in der Dachung eingewölbet würden. Drittens daß derley Leimen Stücke, obschon selbe bey deren Verfertigung, um fest zu werden, mit Stroh eingemischet würden, doch allezeit eingedecket, auch mit der gewöhnlichen Composition von Sand und Kalch angeworffen würden, damit dadurch der Wirkung der feuchten Witterung vorgebeüget würde, und zwar geschahete dieses bey geringen Bau Unkosten mit guten und nutzbahren Folgen; es wäre dieses aber alles wieder das Anbringen des H. Projectanten.“

kde jsou kvůli dostatku dřeva a nedostatku jiného materiálu stavěny ze dřeva, budovány daleko, nikoli blízko u sebe“, a dokládají: „Ztrátu polí či pastvin umějí sedláci při takovémto způsobu stavění rozumně a užitečně nahradit, neboť vysazují mezi své vzdálené domy ovocné sady a podobně, anebo tam, kde okolnosti nedovolují mít ovocné sady, vysazují blízko u domů ovocné stromy nebo topoly a lípy, vyrůstající až nad střechu. To se děje jak mezi obytnými domy sedláků, tak mezi domy a stodolami, takže je každý dům těmito požárními stromy (Feuer-Bäume) z největší části chráněn přinejmenším od ohně propuknuvšího u souseda a stodoly jakožto úschovny nejlepších venkovských předmětů jsou chráněny od plamenů obytných domů, anebo se aspoň při zvětšujícím se nebezpečí požáru získá tolik času, aby mohly být zachráněny nezbytné předměty a mobiliář, jak to už častokrát potvrdila očitá zkušenost. Jak tento stavební způsob, tak i vysazování uvedených požárních stromů je obvyklé na mnoha místech v Čechách, obzvlášť v Litoměřickém kraji na českokamenickém panství knížat Kinských, na děčínském, benešovském a markvartickém panství hrabat Thunů, na hornopolickém a velkobukovinském panství bavorských kurfiřtů, na konojedském a valkeřickém panství hrabat Sweertsů a rovněž na tamějších panstvích knížat Lichtenštejnů, hrabat Salmů a Harrachů.“⁹⁾

Zvláštní pozornost stavitelé věnují vyvrácení Wirchova tvrzení, že budovy podle nové metody by si mohl každý sedlák stavět sám, bez účasti příslušných řemeslníků; zato Wirchovým nápadem, že by této metody stavění z jílů mohlo být využito i při stavbách venkovských kostelů či zámků, se už podrobně nezabývají a jenom stručně píší, že to, že na stavbu takovýchto budov se tato metoda hodí ještě méně než na stavbu selských stavení, se rozumí samo sebou.

Ve druhé části svého vyjádření přecházejí stavitelé k navrhovanému způsobu, jak stavět městské domy, a prohlašují hned na začátku, že není o nic lepší než to, co Wirch navrhuje pro selská stavení. Obzvlášť je ovšem rozhořčila Wirchova zmínka o údajné neschopnosti a nedostatečných znalostech jiných stavitelů ve stavění klenb; toto tvrzení považují za nestydatost (Unverschämtheit) a označují Wircha za nemravného pomlouvače (ungesitteter Calumniant), písíciho guberniu nepravdy. Poté, opět v jednotlivých bodech, shrnují své námitky proti Wirchovu návrhu na stavbu městských domů, přičemž se – stejně jako Wirch – často odvolávají na praktické výsledky, jichž dosáhl ve svých dvou domech v Praze Na Příkopě:

„1. V jeho vlastním domě, ležícím na pražském novoměstském Příkopě a uváděném v jeho projektu jako příklad stvrzující vynalezenou stavební metodu, se tato nově vynalezená klenba – což ví celé město – již dvakrát zřítla, přičemž jedny či druhé osoby utrpěly nikoli nepatrnou škodu.

2. Také se na tomto novém domě zřítla na veřejnou ulici celá římsa s velkým nebezpečím, že to zabije člověka,¹⁰⁾ a stejně tak se stalo u Jeho Excellence hraběte

Františka Josefa Pachty¹¹⁾ a u královského pana rychtáře Jonáka na Novém Městě v Široké ulici.¹²⁾ Pan projektant byl také nucen klenutou střechu, ačkoliv ji často natíral kolomazí (velmi nebezpečným materiálem kvůli ohni), dát přesto pokrýt; proto pan projektant neprávem tvrdí, že tuto nově vynalezenou střešní klenbu je možno také pokrýt, ačkoliv by měl správněji říci, že tuto nově vynalezenou střechu je nutno pokrýt, chce-li člověk pod ní sedět v suchu, jak to potvrzovala obecná očitá zkušenost s jeho po mnoho let vlhkým domem.

3. Proti nebezpečí požáru by nebyla tato nepokrytá střešní klenba nijak užitečná, protože kvůli tomu, že není pokrytá, by pan vynálezce natíral tuto střechu kolomazí, stejně jako se to dělo ve vlastním domě pana projektanta, vystavěném podle nově vynalezené metody, před položením krytiny, aby se tak zabránilo vlivům vlhkého počasí. Kolomaz, jak je každému známo, se nanejvýš snadno vznítí, a když vypukne požár, je o to nebezpečnější, že může hořící těci, pronikat skrze nejmenší otvory a spíše tak přenášet oheň do vnitřku budov, přičemž by bylo velice obtížné ji uhasit, jelikož hořící směla by zčásti stékala na ty, kdož by hasili, a zčásti se nedá tak brzy uhasit vodou.

4. Stavět domy v městské ulici mezi jinými domy takovýmto způsobem, podle předloženého projektu, by bylo pro přilehlé sousední domy kvůli příliš mnoha přetíženým klenbám nanejvýš škodlivé, jako se to stalo s uvedeným domem pana projektanta, protože – aby byl sousedův dům zbaven tlaku – bylo nutno požádat o soudní zprostředkování a také ho dosáhnout, načež se pan projektant musel rozhodnout stlačený (gedrückt) sousedův dům bez peněz – jak chce podle tohoto projektu stavět – sám koupit.¹³⁾

5. Velká klenba pana projektanta, nacházející se v jeho vlastním domě, ale ani v jednom panském domě, by nic dobrého nepřinesla, neboť pro panské domy by bylo dostačující, kdyby v nich byly k potřebnému užívání zřízeny pohodlné, odolné a pro pohodlí dostačující klenby místo kleneb, o kterých by nebylo možno říci nic jiného, než že byly postaveny přehnaně veliké, a to bez jakékoli nut-

Nového Města pražského ze 7. března 1770, ve kterém čteme, že „z jeho domu, ležícího Na Příkopě, dříve zvaného U červené růže a nacházejícího se bez střechy a jen s pouhou klenbou (ohne Dach und bloß allein mit der Gewelbung sich befünftliche Haus), a to z jeho nejhořejší římsy, spadlo dolů na obecní ulici několik kusů cihel, kamenů a vápna, čímž mohla být způsobena škoda procházejícím lidem a veřejnosti“; Wirchovi bylo nařízeno, aby takovýmto událostem ihned zabránil (Archiv hlavního města Prahy [dále jen AHMP], Sběrka rukopisů, sign. 510, fol. 44r-44v).

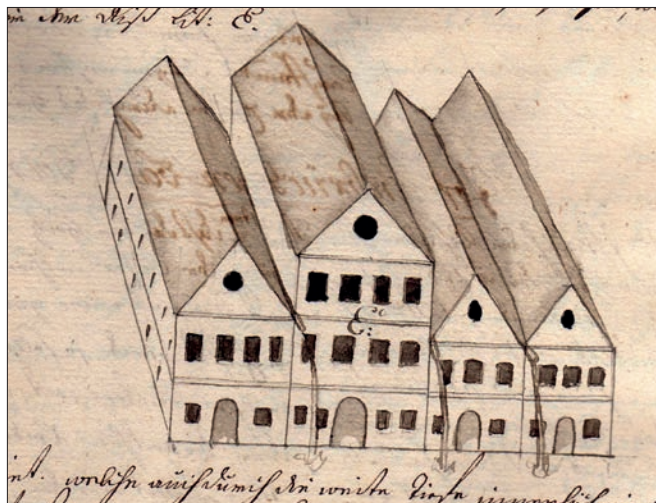
11) Jde o bývalý Pachtovský palác čp. 86/I, zbořený v roce 1868 (nikoli o Pachtovský palác čp. 208/I, jehož majitelem byl hrabě Hubert Karel Pacht).

12) Jde o dům čp. 18/II v dnešní Jungmannově ulici, zbořený v roce 1933 a nahrazený novostavbou.

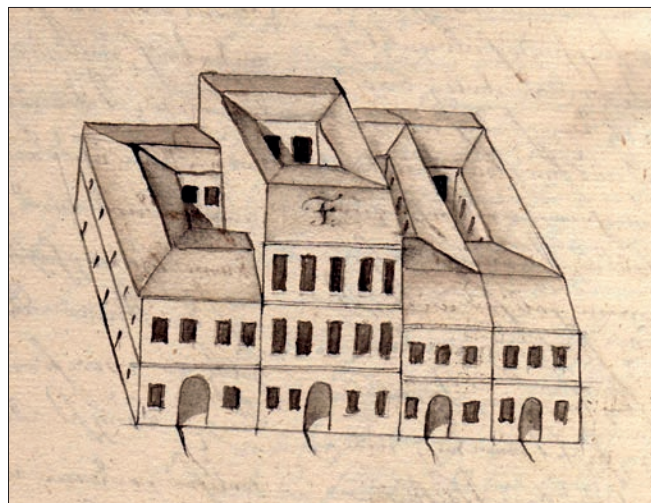
13) Jde o dům čp. 849/II v Praze na Novém Městě v ulici Na Příkopě, sousedící s Wirchovým domem čp. 850/II (U červené růže). Wirch tento sousední dům čp. 849/II vskutku roku 1765 koupil, přičemž neplatil žádný závdavek (to je asi míněno posměšnou poznámkou, že jej koupil „bez peněz“), ale již roku 1771 jej nedotčený prodal (L. Lancinger, Z místopisu Nového Města pražského v 15.–19. století. Na příkopě I, in: Pražský sborník historický 24, 1991, s. 130). Dům U červené růže koupil Wirch 17. dubna 1765, sousední dům čp. 849/II pak o půlrok později, 19. listopadu téhož roku (L. Uřešová, Jan Josef Wirch. Filosoficko-historická fakulta University Karlovy. Praha 1952, s. 94–95, strojopis), takže i z toho je vidět, že se stavebními pracemi na Červené růži – jež si vynutily koupí sousedního domu – začal ihned po její koupí.

9) Připomeňme tu, že vysazování stromů jako ochranu před požárem prosazoval již celočeský požární řád pro venkovská města z 22. září 1755 (M. Ebel, Dějiny českého stavebního práva. Praha 2006, s. 34).

10) Toto tvrzení je i úředně potvrzeno v protokolu šestipanského úřadu

Obr. 5: Jan Josef Wirch, pohled na čtyři sousedící městské domy

Obr. 6: Jan Josef Wirch, pohled na čtyři sousedící městské domy (varianta s dvorky).

nosti, se zvětšenými náklady a s nebezpečím, že se brzy zřítí. Pan projektant musel důvěřovat ve špatný úsudek veřejnosti, když se mohl rozhodnout, že tuto svoji velkou klenbu uvede jako důkaz na svoji chválu, protože ona je přece stejná jako ta, která už dvakrát, jak bylo výše uvedeno, spadla, a k tomu je ještě obtížena stálou vlhkostí, takže se častěji stalo, že když nebe už bylo světlé a jasné, v jeho domě teprve začalo pršet.

6. Vůbec klenby pana projektanta by nemohly mít po dostatečný čas stálou trvanlivost, jelikož pan projektant, jenž nezvratně vzal na sebe poslání vynalézat bez jakéhokoli důvtipu, přinutil klenební oblouk sahat proti přirozenosti klenby téměř až dolů k paralelní ploše, čímž byl pokazen regulérní vztah spojených částí klenebního oblouku ke středu, který k nim přináležel, takže by nemohlo následovat nic jiného, než že se klenba vychýlí ze svého oblouku a znetvoří tak budovu, a také že by nastalo nebezpečí brzkého zřícení nebo rozmačkání zdiva.¹⁴⁾

7. Uvedenou příčinou by bylo i to, kdyby pan projektant onu klenbu, kterou nazývá českou klenbou, jelikož mimo Čechy žádnou takovou neviděl, nevykonal tak, aby stála pevně, ačkoliv tato klenba je na všech místech všemi staviteli ponechávána jako nejlepší v nejvýznamnějších budovách, jen když byla nalezena stejná dostatečná síla pro všechny 4 zdi.

8. Tento způsob stavění a klenutí v projektantově domě by byl pro většinu měšťanských domů nevhodný, jelikož – aby bylo možno všude provést klenby – musely být postaveny neobvykle a nadměrně tlusté zdi. Kdyby místo pro stavbu jednoho měšťanského domu nebylo tak velké (jakože většina míst pro měšťanské domy není velká), bylo by takovéto místo téměř z největší části zabráno pro

tlusté zdi, pročež měšťan by místo pohodlného a klidného obydlí, přiměřeného jeho stavu, dostal jakési žaláře, protože obzvlášť nezbytné světlo, vpadající dovnitř tlustými stávajícími zdmi, by bylo odráženo zpět, jak to bylo pozorováno v domě pana projektanta, který nicméně stojí na otevřeném prostranství.

9. Pro panské domy není tato stavební metoda vůbec vhodná, jelikož všude postavené klenby by zabraňovaly tomu, aby tu byl umístěn nábytek a okrasy, přiměřené stavu, a šlechtická obydlí by dostala vzhled sklepů a kuchyňských místností s již zmíněným zpětným odrážením nezbytného světla.“

Stavitelé nakonec konstatují, že městské domy a fortifikační stavby musejí vydržet nikoli osm let (rozumí se: jako Wirchův dům), ale staletí, přičemž na Wirchově domě, postaveném podle jeho nově vynalezené metody, se již teď objevují četné závady, které by se jistě objevily i na jiných domech, které by byly podle jeho metody stavěny.

Před další posuzování Wirchova projektu pětice stavitelů nyní vsunula pasáž o různých vadných Wirchových stavbách, jež mohou sloužit jako „příklady těchto nevhodných a často až k nejsměšnějšímu bláznovství (lächerlichsten Thorheit) vedoucích stavebních vynálezů“ a které Wirch v minulosti provedl ke škodě stavebníků. Očekávali bychom, že se tu dozvíme zajímavé informace o konkrétních Wirchových stavbách, ale bohužel stavitelé u žádné z těchto staveb neuvádějí jejich přesnou lokalizaci, ani jméno stavebníka (to prý činí z úcty k těmto stavebníkům). Dozvídáme se tu tedy, že „ve velmi významné císařsko-královské budově“ musely být strženy dvě Wirchem podle jeho metody postavené klenby, aby se předešlo nebezpečí, že se sesypou, dále že Wirch „na panství jednoho svobodného pána“ postavil „ratejnu a chlév bez krovu s klenbou podle svého projektu“, ale že nakonec, aby budova, která roztrhala nejlepší železné kleštiny a do ní pronikala voda, byla zachráněna před úplným zřícením, musel být na ní postaven „krov podle starého a obvyklého způsobu stavby“, a posléze že na stejném panství Wirch podle své metody postavil školu, ale že i zde pak museli s její opravou pomoci (stejně jako u předešlé stavby) jiní stavitelé, kteří použili „obvyklý stvrzený stavební způsob.“ Wirchovi se dále nepovedla ani obdobná nově vynalezená klenba

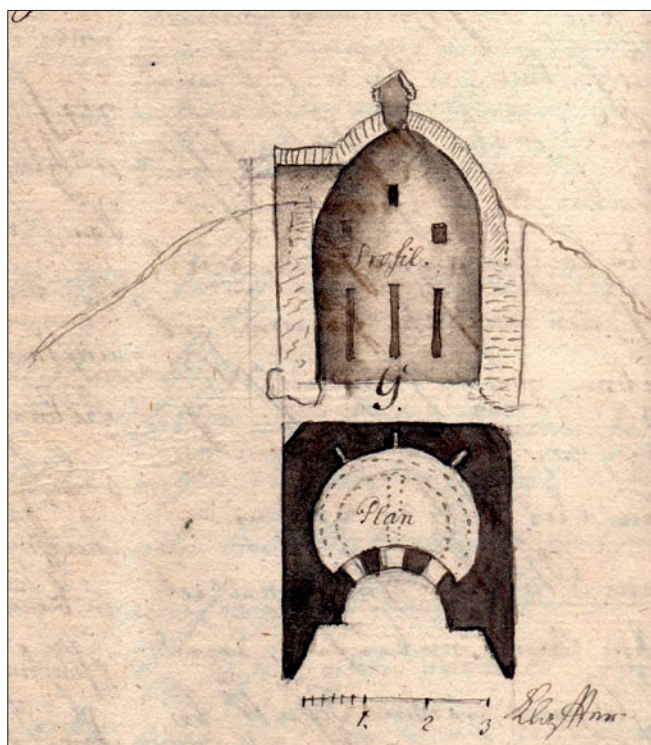
14) „Überhaupt könnten die Gewölbungen des H. Projectanten für eine durch hinlängliche Zeit dauerhafte Beständigkeit nicht gut gehalten werden; weilen der H. Projectant bey seinen fest angenommenen Beruf ohne Klugheit zu inventiren den Gewölbungs-Circel wider die Natur der Gewölbung schier bis zur parallel Fläche herunter erzwingete, wodurch die reguläre Verhältniß der verbundenen Theilen des Gewölb-Circels zu ihren gehörigen Centrum verdorben würde, worauf nichts anders erfolgen könnte, als daß die Gewölbung zur Verunstaltung des Gebäudes aus seinem Circels weicht, auch der Gefahr eines baldigen Einsturzes oder das Mauerwerk auseinander zu drücken unterworfen würde.“

v jiné, blíže neoznačené budově (snad téhož) svobodného pána, a i ta musela být poté předělána. Posléze stavitelé uvádějí ještě dva další Wirchovy neúspěchy, totiž jakousi budovu rychty na venkově s klenutým loubím, jež muselo být kvůli nebezpečí zřícení po dva roky podpíráno, ale přesto se nepodařilo zabránit zřícení budovy, a jakési velké schodiště, jež se nakonec také zřítlo.

Můžeme snad jen vyslovit dohad, že „velmi významnou císařsko-královskou budovou“ snad byla pražská mincovna na rohu Celetné ulice a Ovocného trhu (čp. 587/I), zatímco ty ze zmíněných staveb, jež byly provedeny „na panství jednoho svobodného pána“, mohly být postaveny na bečvářském panství, jež náleželo Gideonu svobodnému pánu Laudonovi, pro kterého Wirch navrhl přestavbu bečvářského zámku (nevíme aspoň zatím o jiném svobodném pánu, pro kterého by Wirch v Čechách stavěl). O jisté podezřívavosti, kterou Laudon vůči Wirchovi choval (snad znepokojen jeho předešlými výkony), by mohla svědčit i nepříliš obvyklá skutečnost, že Wirch se za budoucí přestavbu zámku musel stavebníkovi zaručit svým jménem, zvláště pražskými domy U černé růže a U červené růže.¹⁵⁾ To by ostatně bylo v souladu s dalším tvrzením pětice stavitelů, kteří píší: „Bylo by také zcela nevysvětlitelné, kdyby pan projektant nenahlížel nevhodnost svého způsobu stavby, protože už častokrát kvůli tomuto svému způsobu stavby a kvůli škodám, jež byly tímto způsobem stavby způsobeny rozličným šlechtickým stavebníkům, sám upadl během stavby v největší nemilost a jeho nevhodné budovy musely být jinými staviteli převzaty, opraveny a podle starého, obvyklého a potvrzeného stavebního způsobu uvedeny do dobrého stavu.“

Nyní přecházejí stavitelé k dalším bodům Wirchova návrhu, kterým však již věnují méně pozornosti. Pokud jde o Wirchem nově projektované cihelny, stavitelé poznamenávají, že „pan projektant před několika málo lety postavil dvě takovéto nově projektované nepoužitelné cihelny při stavbě opevnění v Hradci Králové, ale – aby v nich bylo možno pálit dobré a použitelné cihly – vynalezené klenby z nich musely být znovu sejmuty.“ Wirchem přiložené atestace úředníků, chválících Wirchem postavené cihelny na dolnobřežanském a dobříšském panství, pak stavitelé neberou příliš vážně, vytýkají jim, že z nich nevyplývá, jak dlouho v nich mohly být cihly páleny, a znovu poukazují na nepoužitelné cihelny v Hradci Králové, jež byly – na rozdíl od cihlen na dolnobřežanském a dobříšském panství – důkladně zkoumány „královéhradeckým stavebním direktoriem a pány inženýry.“

Pětice stavitelů také zamítá Wirchův návrh, podle kterého by cihláři, kamenolamači či dokonce dovozci materiálu měli být členy cechů, a namítají, že v současnosti tyto práce provádějí poddaní, přičemž dovozci materiálu patří dokonce mezi „nejprostší třídu lidí“, takže jejich zařazení do cechů či dokonce jejich vyučování „spekulativním stereometrickým základům“ (!) by bylo nesmyslné. Poddaní robotníci v kamenolomech pracují nadto vždy pod vedením vyučeného a zkušeného zedníka, který dokáže předejít případným škodám. Pokud jde o zedníky, pětice stavitelů se zastavuje pouze u Wirchova návrhu, podle kterého by zedníci byli placeni v závislosti od kvality jejich

Obr. 7: Jan Josef Wirch, příčný řez a půdorys cihelny (vápencou).

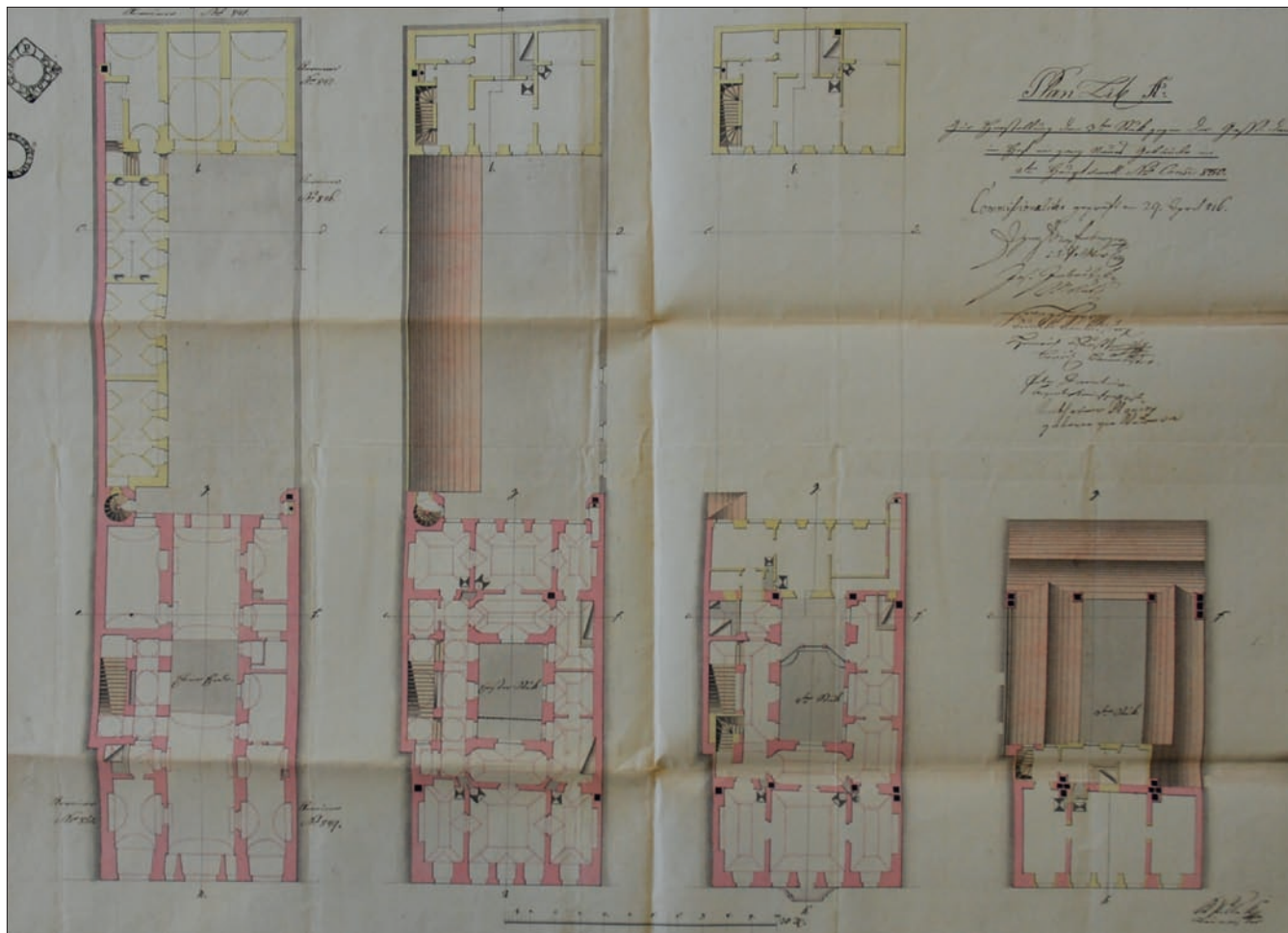
práce, kterou by ovšem musel hodnotit stavitel. To pokládají stavitelé z jedné strany za správné, jelikož stavitel je tím, kdo má hlavní odpovědnost za celou stavbu, zatímco ostatní řemeslníci mnohdy jeho práci kazí, neboť „velmi často zhotovují kusy, jež mají udělat, umíněně postaru a hájí to obvyklým rčením: »Vždycky jsem to tak dělal«, takže znetvořují proporce stavby a její architektonickou krásu“; z druhé strany ovšem stavitelé vidí riziko, jež by spočívalo v tom, že řemeslníci, vydaní někdy na pospas stavitelově svévoli, by práci dělali tak, aby se jen na pohled zdála dobrou. K dalšímu Wirchovu návrhu ohledně stanovení pevného počtu stavitelů v každém kraji či městě se stavitelé kupodivu nevyjadřují.

Wirchův návrh na stanovení jednotných měr cihel (ale i vápna a kamenů), o němž pojednávají až nyní, tedy na jiném místě než Wirch, stavitelé podrobněji nerozebírají, ale považují jej za užitečný.

Závěrem stavitelé posuzují Wirchův návrh na zřízení „řádného civilního stavebního úřadu.“ I tento návrh pokládají za užitečný a domnívají se, že by prospěl veřejnému blahu, ale k podrobnostem, jež uvádí Wirch, mají četné připomínky; zvláště osobu profesora architektury, jenž by zároveň „ovládal architekturu z praxe“, považují za zbytečnou a poukazují v tomto směru na rozličné nedomyšlenosti Wirchova návrhu.

Do pojednání o stavebním úřadu však stavitelé vsunuli i své vyjádření k některým dalším Wirchovým návrhům. Zamítají tak jako neužitečné značky, jimiž měli tovaryši označovat práci, kterou vykonali – stavebnímu úřadu by tyto značky byly málo potřebné, veřejnosti pak vůbec ne a navíc „nejlepší rozlišovací značkou je pro řemeslníka jeho čestnost a láska k povinnosti.“ Rovněž Wirchem navrhované snižování tovaryšské mzdy stavitelé rozhodně odsuzují a horlivě brání zájmy zednických tovaryšů, o nichž píší: „Tovaryši, kteří vykonávají tuto těžkou zednickou

15) L. Urešová, o. c. v pozn. 13, s. 58, 101.

Obr. 8: Karel Pollak, plán domu čp. 850/II na Novém Městě pražském, 1816, půdorys druhého patra (AHMP, o. c. v pozn. 20; reprodukce Pražský sborník historický 24, 1991, obr. 10).

práci ve výšce v největším horku, stejně jako v základech a často v největším nebezpečí života, musejí beztak odevzdávat svému staviteli (který jinak od většiny zdejších stavebníků nedostává za svoji námahu a práci žádnou jinou odměnu) denně, pokud pracují, 3 krejcarey jakožto obvyklý nepatrný mistrovský groš (Meister-Groschen). Také musejí tito tovaryši v zimě, kdy nemohou pracovat, žít z uspořené denní mzdy a podle tohoto projektu by byla jejich denní mzda ještě snížena, takže by se přes zimu museli připojit k veřejnosti škodícím žebrákům.“ Toto vyjádření stavitelů je zajímavé i v tom, že potvrzuje skutečnost, že většina stavitelů nedostávala od svých stavebníků pravidelný roční plat, takže jejich jedinou odměnou byl mistrovský (obvykleji nazývaný tovaryšský) groš.

To, co Wirch psal o malířích, zahradnících, mlynářích a inženýrech, stavitelé přecházejí poznámkou, že jde pouze o věci sesbírané z uslyšeného a nepravdivé. Stavitelé jinak o sobě prohlašují, že jsou ochotni pomoci svými znalostmi při zavádění jednotných měr cihel, kamenů a vápna a že jsou také připraveni zdarma, z lásky k vlasti, zpracovat svoje návrhy na zřízení stavebního úřadu. Poněkud jízlivě přitom podotýkají, že užitečnost stavebního úřadu by se osvědčila právě v záležitosti Wirchových „nevhodných a nebezpečných budov“, jejichž stavební plány by tento stavební úřad jistě zavrhl.

V samotném závěru svého elaborátu pak stavitelé vyslovují naději, že „v důsledku našeho důkladně prove-

deného vyvrácení bude neodůvodněný, nerozvážený a nepraktický návrh pana projektanta úplně zavržen, ano dokonce nebude pokládán za nic jiného než za pouhý prelud, utkaný během zahálčivých hodin“; o Wirchových vědomostech, o kterých on sám píše tak krásná slova, si pak prý nelze udělat jinou představu, než že „svoje civilní, vojenské i venkovské stavební umění, jakož i mechaniku a fyziku se asi naučil a procvičil v Temešvářském Banátu, v Chorvatsku a Slavonsku, kde je všude možno ještě narážet na rozličné trosky takového stavebního umění,¹⁶⁾ zatímco pro své údajné pálení cihel si jako vzor vypůjčil babylonskou vápennou a cihelnou pec.“¹⁷⁾ V poslední větě svého obsírného vyjádření pak pětice stavitelů prosí c. k. policejní komisi, „aby projektanta, procházejícího se po samých bludných cestách a se svou bezdůvodnou invencí stavícího ve vzduchu, nejen i s jeho neodůvodněným a neprokázaným projektem jednoduše odmítla, nýbrž také aby kvůli hanbě, kterou tímto neslušným pojednáním uvalil na náš ctihodný stavitelský cech, poskytla – aniž bychom jí to chtěli předepisovat – dostatečnou satisfakci.“

16) V oblastech, jež uvedla pětice stavitelů, tedy v povodí Dunaje a Sávy, jež bylo od počátku 18. století opět součástí habsburské monarchie, je hlína vskutku obvyklým stavebním materiálem (J. Vařeka – V. Frolec, Lidová architektura. Encyklopedie. Praha 2007, 2. vydání, s. 100).

17) Pisatelé tu mají na mysli ohnivou pec, do níž byli uvrženi tři mládenci, jak o tom vypráví starozákonní proroctví Danielovo (Dan 3.1-97).

Obr. 9: Karel Pollak, plán domu čp. 850/II na Novém Městě pražském, 1816, půdorys třetího patra (AHMP, o. c. v pozn. 20; reprodukce Pražský sborník historický 24, 1991, obr. 11).

3. DVA WIRCHOVY DOMY V PRAZE NA PŘÍKOPĚ

Výše jsme viděli, že jak ve Wirchově projektu, tak ve vyjádření pěti stavitelů bylo velmi mnoho pozornosti věnováno dvěma Wirchovým pražským domům. Dříve než přejdeme k dalšímu osudu Wirchova projektu, zastavme se tedy krátce u těchto Wirchových domů a doplňme k dosavadním poznatkům několik dalších informací.

Těmito dvěma Wirchovými pražskými domy jsou dům U červené růže (pravá, tedy jihozápadní část dnešního domu čp. 850/II) a dům U černé růže (dnešní čp. 853/II), oba na Novém Městě v ulici Na Příkopě.¹⁸⁾ Dům U červené růže Wirch koupil roku 1765, ale roku 1779 jej byl na naléhání věřitelů nucen prodat, zatímco dům U černé růže, který koupil roku 1767, zůstal v jeho majetku až do jeho smrti. Dnes již bohužel oba domy v podobě, jakou měly za Wircha, neexistují – dům čp. 853/II byl nejprve někdy po roce 1787 upraven Zachariášem Fiegerthem, načež byl ve čtyřicátých letech 19. století nahrazen novostavbou, zatímco dům čp. 850/II byl spolu se sousedním domem čp. 851 / II kompletně zbořen v devadesátých letech 19. století a na místě obou domů byla rovněž postavena novostavba, označená čp. 850/II. Představu o dřívější podobě obou domů si tak můžeme učinit už jen podle jejich znázornění na Huberově pohledovém plánu Prahy z roku 1769, případně na dalších grafických vyobrazeních a fotografiích;¹⁹⁾ pro dům čp. 850/II tyto ikonografické prameny doplňují ještě plány k přestavbě domu od stavitele Karla Pollaka z roku 1816²⁰⁾

18) Podrobněji o dějinách obou domů: M. Heroutová – L. Lancinger, Stavebně historický průzkum Prahy. Nové Město čp. 853/II. Praha 1981, strojopis; L. Lancinger, o. c. v pozn. 13, s. 131–137, 144–148; J. Muk – L. Lancinger, Stavebně historický průzkum Prahy. Nové Město čp. 850/II. Praha 1993, strojopis (za zpřístupnění obou elaborátů stavebně historického průzkumu děkuji Tomáši Snopkovi); R. Bařková ed., Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1). Praha 1998, s. 473, 476–477.

19) Z. Wirth, Stará Praha. Praha 1940, tab. 206 a 210; K. Bečková, Zmizelá Praha. Nové Město. Praha 1998, s. 111–112, obr. 104–105.

a pro dům čp. 853/II slovní popis domu z roku 1795,²¹⁾ pro oba domy pak dosud neznámé informace z pramenů vzniklých při jednání o Wirchově projektu.

Když Wirch oba domy v roce 1765, resp. 1767 koupil, byly ještě – spolu s dalšími domy tohoto domovního bloku – značně poničeny v důsledku ostřelování Prahy za pruského obležení v červnu 1757 (dům U červené růže byl v roce 1765, tedy v době jeho koupě Wirchem, dokonce označen jako „zničený dům čili spáleniště“²²⁾). Zatímco u domu U červené růže nevíme o žádných opravách, jež by na něm byly provedeny do jeho koupě Wirchem, a zřejmě k takovýmto opravám vskutku nedošlo, na domě U černé růže, v němž se nacházel zájezdni hostinec, byly v letech 1757–1758 realizovány aspoň nejnutnější obnovné práce. K důkladné obnově obou domů ovšem přistoupil po jejich koupi až Wirch.

I na základě těch pramenů, jež máme pro oba domy k dispozici, můžeme poznat, co nejvíce Wirchovy současníky na jeho domech (zvláště ovšem na domě U červené růže, který koupil dříve a jehož důkladnou přestavbu dříve dokončil) překvapovalo. Šlo v první řadě o klenby nejen v přízemí, ale i ve vyšších podlažích, o kterých se nejvíce diskutovalo a které vidíme zakreslené na Pollakových plánech domu U červené růže z roku 1816. Viděli jsme již, jaký nesouhlasný podiv tyto klenby, a také mohutné zdi, jež je nesly, jakož i absence střešní krytiny, vzbuzovaly u pětice stavitelů; stejně ostrou kritiku tři z těchto stavitelů, totiž Ignác Palliardi, Antonín Schmidt a Josef Jäger, vyslovili i v protokolu z úřední prohlídky obou domů, kterou je (zřejmě v rámci přípravy na zpracování požadovaného vyjádření) pověřily magistráty tří pražských měst. Zmínění tři stavitelé tuto prohlídku za přítomnosti

20) AHMP, Stará magistrátní spisovna, sign. D 2/726, per. 1812–1816.

21) M. Heroutová – L. Lancinger, o. c. v pozn. 18, s. 10–13; L. Lancinger, o. c. v pozn. 13., s. 147.

22) L. Uřešová, o. c. v pozn. 13, s. 94.

dalších komisařů vykonali dne 13. srpna 1774, a o jejím výsledku pak ve své zprávě z 29. srpna sdělují:

„Nejprve jsme zdola až na střechnu prošli takzvaný dům U červené růže a shledali jsme: Zprvce vzhledem na použitý či prostavěný stavební materiál byla stavba řečeného domu velice nákladná, a to z té příčiny, že všechny zdi jsou tak přemrštěně silné, že by si člověk troufl z materiálu, který tento dům obsahuje, udělat dva jiné domy. Následovně také mzda dělníků a nádeníků činila o tolik více. Kvůli těmto příliš silným zdem odňal a ztratil pan Wirch od svého vlastního domu velice mnoho místa.

Zadruhé všechny pokoje jsou sice klenuté, ale obytné pokoje jsou velice nezdravé, jelikož vlhkost – bez ohledu na to, že po čase byl už dům nahoře pokryt taškami (Dach-Ziegeln) – velice proniká dovnitř a vniká do zdiva. V důsledku toho se v řečeném domě pokoje – pokud jim v krátkém čase nebude poskytnuta potřebná pomoc – stávají každým rokem nepoužitelnější, až nakonec je nebude možno vůbec obývat.

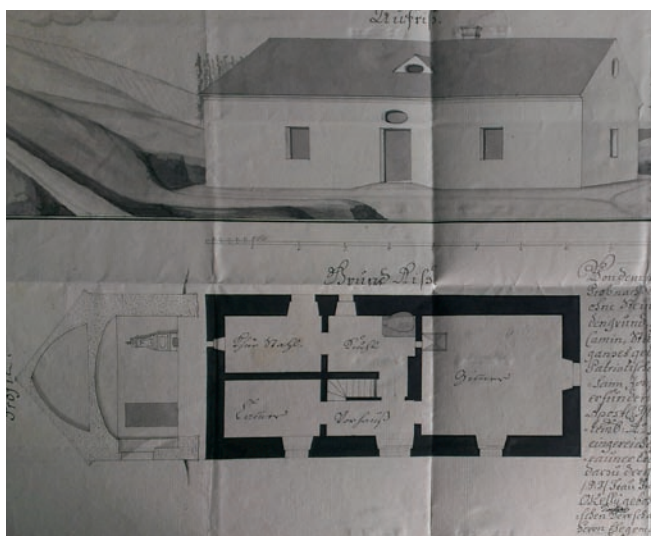
Zatřetí jsou na řečeném domě U červené růže neustále prováděny mnohé, a to ustavičné opravy.

Začtvrté co se týká druhého domu U černé růže, to je nedostavěné dílo, z něhož dosud nemůžeme vlastně nic rozeznat, jelikož řečený dům ještě není dohotoven.“

Podivnosti, jež byly ve Wirchových domech odhaleny, ostatně zarazily nejen jeho současníky, ale mnohem později i zpracovatele stavebně historických průzkumů obou domů. Ti sice samozřejmě nemohli Wirchovy domy, mezi tím zbořené, znát z autopsie, ale i na základě starších plánů či popisů bylo možno poznat, že se v nich nalézaly věci značně neobvyklé. Tak Luboš Lancinger, opírající se o popis z roku 1795, o domě U černé růže s překvapením konstatoval, že „nejen přízemí, ale proti běžné zvyklosti i celé patro a schodiště do síně druhého patra byly nákladně zaklenuty“, přičemž „celé druhé patro mělo v té době nikoliv běžné rákosové stropy,²³⁾ zatímco v domě U červené růže jej na plánu z roku 1816 zaujala zvláště „existence klenuté půdy v mansardě předního stavení“, o níž vyslovil dohad, že byla „určená snad za sýpku.“²⁴⁾ Wirchův elaborát z roku 1773 a další písemnosti s ním spjaté nás ovšem informují o tom, že pravý důvod těchto neobvyklostí musíme hledat spíše v oné Wirchově „mnohaleté nevyčleptelné žádostivosti vynálezů“, kterou mu vytýkali ostatní pražští stavitelé.

4. ZKUŠEBNÍ DOMEK NA KONOPIŠTI

Když bylo vyjádření pětice stavitelů s tak zdrcujícími odsudky Wirchova počínání na počátku září roku 1774 zasláno c. k. policejní komisi v království Českém, zdálo se, že rozhodnutí ohledně Wirchova projektu nemůže být jiné než negativní. Wirch se ovšem nevzdal, obrátil se na samotného císaře Josefa II., jenž tehdy přebýval v Praze, a 18. září 1774 mu svůj návrh spolu s krátkým promemoria předložil. Nezapomněl přitom ani na zemské gubernium a 11. února 1775 se na ně znovu obrátil s prosbou o finanční podporu pro své dílo; stěžoval si přitom, že dříve, než měl možnost svůj návrh na zkoušku realizovat, musel místo pochvaly a odměny čelit jen směšným

Obr. 10: Jan Josef Wirch, plán domku na Konopišti z r. 1775 (NA, o. c. v pozn. 1).

předsudkům. Z Wirchovy žádosti poznáváme, že z celého obsáhlého Wirchova projektu nyní zbyla již jen jedna jeho část (ovšem ta, která byla od samého počátku pro Wircha nejdůležitější, jak vyplývá i z názvu, který svému elaborátu dal), totiž stavba selských stavení ze samého jílů. Rozhodující význam pro další vývoj událostí pak měla intervence panovníkova. Císařský dekret, vydaný 3. března 1775, totiž vybízel Wircha, aby si sám našel stavebníka, který by byl ochoten stavbu podle jím vynalezené metody financovat. Gubernium, kterému byl dekret zaslán, nato vyzvalo novoměstského hejtmána, aby s jeho obsahem Wircha seznámil.

Wirch nelenil a již v květnu 1775 guberniu oznamoval, že se mu na venkově vskutku podařilo nalézt zájemce o takovéto stavení a že již 28. května se stavbou začne; zároveň však prosil gubernium, aby vojenskému velitelství nařídilo poskytnout mu vojenskou asistenci, která by zaručila, že stavba bude i v noci bezplatně strážena, takže se zabrání jejímu poškozování či ničení.

Počátkem listopadu 1775 pak Wirch vítězoslavně guberniu sděloval, že venkovské stavení podle jeho metody je už postaveno, a to na konopištském panství, spravovaném tehdy poručensky hraběnkou O'Kellyovou, před panskou zahradou. Zároveň Wirch žádal, aby byla vyslána komise, skládající se ze dvou komisařů a dvou přísežných stavitelů, přičemž navrhoval, aby těmito staviteli byli „pp. Ignác Palliardi a Antonín Haffner [recte: Haffenecker] jakožto svědomití a ve stavění zkušení mužové, s vyloučením ostatních stavitelů, kteří jsou mně velice nepřátelští a snažili se můj projekt zničit“; zdá se tedy, že Wirch nevěděl, že Palliardi a Haffenecker byli mezi pěti staviteli, kteří Wirchův projekt zavrhl. Wirch také doporučoval, že by bylo nejlépe, kdyby se komise konala ještě v listopadu, dokud přeje počasí a dokud je hraběnka na svém panství. Projekt by tak mohl být ještě před zimou schválen a Wirch optimisticky dodával, že „vyhořevší města a vsi v této zemi by už začátkem jara mohly své budovy ke svému největšímu užitku a prospěchu stavět podle této metody.“

Gubernium nejprve přípisem z 9. listopadu požádalo o zprávu příslušný krajský úřad, tedy krajský úřad Beounského kraje, jenž na místo jako svého komisaře vyslal

²³⁾ L. Lancinger, o. c. v pozn. 13 s. 147.

²⁴⁾ Tamtéž, s. 134.

adjunkta Antonína Losyho z Losenau. Ten ve své zprávě, kterou krajský úřad obdržel 16. prosince, konstatoval, že dům je vskutku postaven z pouhého jílu bez vápna, kamene, cihel či dřeva, že sestává (jak to dokládá přiložený plán) z pokoje, komory, kuchyně a chléva, a že pokud jde o jeho trvanlivost, sám Losy se domnívá, „že může mít delší trvání než dům postavený ze dřeva, což se však bude moci spolehlivěji posoudit za čas, až bude jíl vyschlý.“ Přiloženým plánem, o kterém se Losy zmiňoval, je zřejmě dochovaný pečlivě zhotovený plán, obsahující půdorys, řez a nákres nově postavení budovy a opatřený dlouhým Wirchovým průvodním nápisem, shrnujícím jeho snahu po uplatnění jeho projektu.

Krajský hejtman Berounského kraje hrabě Čejka z Olbramovic nato 27. prosince informoval o těchto Losyho závěrech zemské gubernium, které 4. ledna 1776 krajskému hejtmanovi nařídilo, aby až skončí zima, dal budovu znovu prohlédnout týmž komisařem. Obdobný rozkaz o prohlédnutí domu na jaře komisi (ale za účasti znalců) obsahoval i císařský dekret z 31. ledna 1776.

Komise se vskutku konala, ale (jak sdělovalo gubernium 9. srpna 1776 hraběnce O'Kellyové) zjistila, „že tato na zkoušku postavená budova má v části zdi nad oknem silnou trhlinu a že také z klenby předsíně odpadl na počátku jara jeden kus, zatímco ostatní klenba je dosud podepřena dřevěnými kmeny.“ Skutečná pevnost budovy bude moci být ovšem zjištěna až tehdy, až budou tyto podpěry odstraněny a budova omítnuta, a poté budova přecházet zimy. Císařský dekret z 23. srpna 1776 však rozhodl, že po nálezů předešlé komise je již zbytečné posílat na Konopiště další komisi, a nařídil guberniu, aby Wirchovi sdělilo, že jak jeho projekt, tak i odměna pro vynálezce se tímto zamítají.

Zklamany Wirch na toto zamítnutí zareagoval obsírným listem ze září 1776, v němž nadále obhajoval svůj nový způsob stavby vesnických domů, „kterýžto způsob stavby je mnou jakožto původcem nazýván vlaštovčí způsob stavby (Schwalben-Bau-Art)“; přitom velice podrobně referoval o stavbě domu na konopištském panství:

„Nejdobrotivější Bůh mně také daroval takovéhoho patrona toužícího stavět, a to Její hraběcí Milost paní, paní Marii Annu hraběnkou O'Kellyovou, rozenou hraběnkou z Klenové, která se toho chopila a nejmilostivěji ráčila dát svým vlastním nákladem provést skutečný pokus na Konopišti. K tomuto pokusu řečená paní, paní hraběnka, se svým (plným titulem) panem panem manželem a pak s celou vysokou rodinou dne 28. května 1775 položila základy a jako první k tomu přiložila svoji ruku. Já jsem sice ve jménu Nejvyššího hned v tomto uběhlém létě celou budovu podle nově vynalezeného způsobu postavil, přičemž jsem však musel snášet rozličná protivinství, zčásti kvůli selskému povstání,²⁵⁾ zčásti také kvůli všelijakým nepřátelským nástrahám, které se stále pokoušely překážet mému dílu, takže jsem nebyl úplně hotov dříve než na podzim. V důsledku toho tato budova, respektive jíl, nemohla na zimu úplně vyschnout, neboť nebyla zbavena vnitřního dřevěného šalování a štemplevání, nýbrž mu-

selo to být necháno přes zimu. Jakož i můj polír udělal v mé nepřítomnosti hrubou chybu, že totiž klenbu v pokoji zbavil dřevěného šalování a štemplevání ještě vlhkou a měkkou, a tak se klenba trochu prohnula, což jsem tak nechtěl nechat, nýbrž v tomto uplynulém jaru jsem to opravil a opětně nově sklenul. Ostatně tato budova za tak silné zimy zůstala stát natolik pevně jako budova, která byla postavena z kamene a nejlepší látky. Nechal jsem ji dosud neomítnutou, neboť jsem se dověděl, že Jeho císařská Milost pojedje silnicí nedaleko od Konopiště, pročež jsem si nepřál nic jiného, než aby se nejmilostivěji ráčila na budovu podívat, jak jsem také o to Jeho císařskou Milost nejpoddaněji prosil a dvakrát se mi dostalo té nejvyšší milosti, že jsem ústně přednesl, že udělaný pokus, respektive celý dům, úplně postavený bez kamene, cihel, vápna a dřeva, jakož i bez jediného hřebíku, se nyní nachází v pevném a trvanlivém stavu. Spíše bych se nadál smrti než toho rozhodnutí, které mi sdělil královský pan městský hejtman, že prý po místním ohledání pokusu, který jsem na Konopišti udělal, když tento sotva postavený dům už hrozí zřícením a nejen jeho kus už vskutku odpadl, nýbrž i zbývající část musela být podepřena, je už další prohlídka zcela zbytečná a ani nelze tento způsob stavění doporučit, nýbrž že jsem se svým projektem a požadovanou remunerací pouze odmítnut.“

Wirch si prý poté zoufal, nicméně přesto má naději, „že Nejvyšší, který mne použil jako nástroj své nejvyšší vůle, nedá nikdy zaniknout takové pro zemi užitečné věci, která ačkoliv se zdá velmi špatná, přesto má při svém vnitřním a spořivém použití cenu mnoha miliónů.“ Nepochopitelné je pouze to, jak mohla vzniknout tak nepravdivá zpráva o stavu budovy, z níž „neupadl ani nejmenší kus, ani neupadne, nýbrž vše stojí pevně jako železo.“ Došlo-li přesto k nějakým chybám, bylo to způsobeno jednak překážkami, jež mu byly kladeny do cesty, jednak tím, že nemohl být stále přítomen, neboť kvůli své nemocné noze musel strávit několik týdnů v teplických lázních; ostatně „i když při tomto prvním pokusu ještě nezkušený dělník udělali nějaké nerovné zdi, podstatě to nijak neškodí“ a vše může být opraveno. Wirch tedy prosil gubernium, aby ne kvůli němu, ale „kvůli milé vlasti a také kvůli nejvyššímu eráru“ svolali na Konopiště ještě jednu komisi, při níž by však on (na rozdíl od předešlé komise) mohl být přítomen, aby vše vysvětlil. Posléze Wirch žádal, aby se komise zúčastnil i František Josef hrabě Pacht (který mne dobře zná a stavitelství dobře rozumí)²⁶⁾ a aby byla nejvyšším úřadem poslána důkladná zpráva o výsledku.

Wircha podpořila i hraběnka O'Kellyová, která 26. října 1776 vystavila potvrzení, v němž uváděla, že Wirch v roce 1775 postavil na konopištském panství „novým, jím samým vynalezeným způsobem, bez kamene, cihel, vápna

25) Selské povstání roku 1775 vskutku zasáhlo i konopištské panství; ve dnech 18.–19. července několik set vzbouřenců obléhalo konopištský zámek (J. Tywoniak, Konopištská rebelie roku 1775. Benešov 1985, 2. vydání).

26) Ve službách hraběte Františka Josefa Pachtu Wirch v letech 1756–1758 začínal ještě jako zednický polír při stavbě zámku Nového Falkenburka na pachtovském panství Jablonné v Podještědí. Jeho polířská činnost tu skončila v roce 1758, kdy se stal stavitelem – 19. února 1758 hrabě Pacht psal z Prahy, že Wirch stejně jako minule, i nyní opustil na čas stavbu zámku proto, aby se stal mistrem (zur Meisterwerdung), a v dalších pokynech z 21. června téhož roku již Wircha nazval stavitelem. Wircha poté jako polír na stavbě zámku vystřídal jeho bratr Matěj (NA, Řádový archiv dominikánů, kart. 152, inv. č. 254; další doklady o činnosti obou bratrů jako polírů na jablonském panství: Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Jablonné v Podještědí, kart. 12, kart. 13).

a také bez dřeva (vyjma oken a dveří), pohodlnou, velice pevnou a před každým požárem chráněnou, jakož i trvanlivou obytnou budovu, skládající se z pohodlného pokoje, komory, kuchyňky, předsíně, chlěva pro 2 krávy, schodů na půdu, komína, krovu, dále z hlavních a příčných zdí se stropními klenbami z pouhého jílů, který podle svého způsobu připravil na první pokus, bez jediného hřebíku, takže i pod střechou vznikly dva zcela pohodlné obytné pokojíky a předsín, což když jsem si prohlédla, zjistila jsem, jak vhodná a trvanlivá je to práce, a nikoli – jak mu to předhazují jeho nepřátelé – hrozící zřícením, a jsem s tím naprosto spokojena.“

Jistá závada se sice vskutku vyskytla, ale o tom hraběnka poznamenala, berouc přitom vinu na sebe: „Je pravda, že ve větším pokoji byla na moji žádost provedena příliš plochá klenba, která se pak – protože pokoj je příliš široký – uprostřed sesedla. Jakmile jsem to zjistila, nařídila jsem okamžitě, aby byla uprostřed, protože byla ještě měkká, vysekána a aby klenba byla těsněji stažena, což se také stalo a od té chvíle nejen nebylo na ní zjištěno zholá nic závadného, nýbrž shledávám, že čím déle budova stojí, tím větší pevnost na ní pozoruji, takže sotva lze s velkou námahou připevnit závěsy dveří, jak to dosvědčuje sám zámečník, jenž by prý mnohem raději zavěšoval tato železa do zdi než sem.“

Příští rok si Wirch kromě hraběnčina svědectví vyžádal navíc i potvrzení od řemeslníků, kteří tuto budovu stavěli. Dne 8. května 1777 podepsali novoměstský stavitel František Zelinka, zednický polír Jan Tetter, zednický tovaryš Antonín Pokorný a dále Matěj Procházka, Vít Palvín a Jan Morávek prohlášení, v němž potvrzovali, že roku 1775 pracovali na stavbě konopištské obytné budovy, postavené Wirchem „podle jeho zcela nové vynalezeného vlašťovčího stavebního způsobu“, tedy „od základů i s komínem, klenbami, schody na půdu, ba dokonce i se střechou z pouhého jílů“, poté tento dům několikrát prohlédli a shledali, že dosud (i když už dvakrát uběhla zima) „je nejen bez závad, nýbrž i k našemu největšímu překvapení je jíl neporovnatelně pevnější a tvrdší než po postavení, a to tak, že ani množství vody, které nalili na stropní klenby jeho závistiví nepřátelé a které tam stálo zmrzlé od podzimu přes celou zimu až do jara, nebylo s to rozpustit jeho pevnost, dosaženou umělou přípravou, nebo jí uškodit.“

Zelinka s ostatními zedníky poté prohlašovali: „Protože jsme byli od začátku přítomni stavbě řečené budovy až do jejího úplného dokončení a dokonce jsme ji střídavě ve dne v noci během stavby střežili před zlými úmysly vynálezcových nepřátel, kteří se vícekrát snažili už započatou stavbu zničit, můžeme nejen svědomitě před každým vyznat a dosvědčit, že tento nový způsob stavění, veřejnosti tak užitečný, má podle pokusu, který máme před očima, ty nejdoloženější základy, nýbrž i že – když řečený civilní stavitel pan Wirch použije veškerou svoji sílu při přípravě jílů (kterou při zmíněném pokusu z největší části opominul, aby si nepřidal práci) – budou moci být ze stejné hmoty zřízeny ještě mnohem vyšší a výstavnější budovy s neporovnatelně delší trvanlivostí a pevností.“

V říjnu 1777 Wirch konečně obě svědectví, totiž Zelinkovo i hraběnky O'Kellyové, zaslal guberniu a zároveň znovu žádal, aby byla na Konopiště poslána komise, která

by si postavenou budovu prohlédla. Jeho snaha však už byla marná – celé několikaleté jednání ukončilo gubernium nařízením ze 4. prosince 1777, jímž bylo Wirchovi přísně zakázáno nadále obtěžovat svými neodůvodněnými žádostmi; gubernium přitom přidalo pohružku, že pokud Wirch neuposlechne, bude „zcela jistě potrestán.“

5. NĚKOLIK POZNÁMEK NA ZÁVĚR

Wirchův projekt, jak vidno, kromě svérázných návrhů na stavění venkovských i městských domů předpokládal také značnou dávku státní reglamentace, což nepochybně odpovídalo duchu tereziánských a josefinských reforem, ale nutně muselo narazit na odpor měst a cechů, ale i jednotlivých stavitelů. Teprve po uplynutí půldruhého desetiletí, tedy již po Wirchově smrti, začala být v Čechách aspoň některá nařízení, jež mohou připomínat Wirchovy návrhy, uváděna v život – tak v roce 1788 bylo založeno zemské stavební ředitelství (byť s pravomocemi v mnohém odlišnými od Wirchem navrhovaného stavebního úřadu), v jehož čele stanul opravdu profesor matematiky a inženýrských věd, totiž František Leonard Herget.²⁷⁾ V témže roce byla (po předešlých nařízeních vztahujících se pouze na Vídeň a Dolní Rakousy) vydána i závazná směrnice pro rozměry cihlářských výrobků s působností pro celou monarchii.²⁸⁾ S oběma těmito posléze uskutečněnými reformami ostatně, jak jsme viděli, souhlasila i pětice stavitelů, která se dokonce nabízela, že pomůže při jejich rozpracování, ačkoliv jinak Wirchovy nápady stíhala spíše posměchem. Další Wirchovy návrhy však zůstaly zapomenuty a zvláště klíčové momenty projektu, které ležely Wirchovi obzvlášť na srdci, totiž „vlašťovčí způsob stavby“, používaný pro selská stavení, a jeho metoda stavění městských domů, zůstaly kuriozitami, k jejichž další realizaci nedošlo.

Kromě vlastních Wirchových návrhů nám ovšem spisy, jež se týkají jejich projednávání, poskytly i leckteré nové poznatky o osobě Jana Josefa Wircha, jenž se nám jeví jako člověk s touhou vynalézat stále nové pracovní postupy, s touhou, která zřejmě byla v dosti širokém okruhu lidí dlouhodobě známa, jak to vyplývá z vyjádření pětice stavitelů, kteří mluví o Wirchově „mnohaleté nevyčerpávané žádostivosti vynálezů.“ Podle ostrého odsouzení Wirchovy teorie i praxe, které nacházíme ve vyjádření pěti stavitelů, bychom se dokonce mohli domnívat, že Wirch byl tehdy už pokládán za člověka nedůvěryhodného a že zadání stavby tomuto staviteli muselo být považováno za riskantní podnik. Stavitelé jistě v mnohém přeháněli, ale přesto je možno připustit, že Wirch, který byl nepochybně ceněným a uznávaným architektem, mohl někdy při stavebních realizacích projevoval sklon ke zkoušení svých experimentů, i když se zdá, že se při tomto experimentování omezoval spíše na méně nákladné stavby. Přes tyto své pokusy, leckdy asi nepřilíhly vítané, ovšem stále nacházel nové zaměstnavatele a i z písemností týkajících se jeho projektu je vidět, že byl v případě potřeby schopen předkládat rozličné pochvalné atestace či že například hraběnka O'Kellyová při něm dokázala i v obtížné situaci

27) M. Ebel, o. c. v pozn. 9, s. 101.

28) M. Ebel, Rozměry cihlářských výrobků, in: Dějiny staveb 2001, Ústí nad Labem 2001, s. 30–33; *týž*, o. c. v pozn. 9, s. 123–128.

věrně stát; za dalšího svého příznivce pokládal Wirch hrabě Františka Josefa Pachtu, jednoho ze svých prvních stavebníků, jehož přítomnost při komisi, jež měla zkoumat jeho stavbu, výslovně požadoval.²⁹⁾

Můžeme se domnívat, že mezi Wirchovy svérázné nápady patří i jeho přestup k luteránství. Skutečnost, že Wirch po vydání tolerančního patentu přestoupil k luteránské konfesi, čímž se stal naprosto ojedinělou raritou mezi těmi českými barokními umělci, kteří se vydání tolerančního patentu dožili, je ovšem již delší dobu známou. O důvodech, jež Wircha k tomuto kroku vedly, uvažoval naposledy Michal Flegl, jenž nadhodil, že tu „lze předpokládat spíše vliv rodinného prostředí, případně manželky.“³⁰⁾ Tento názor je však nepochybně mylný, neboť Wirchovi sourozenci zůstali katolíky, jak vyplývá ze skutečnosti, že mezi těmi Pražany, kteří se roku 1782 přihlásili k protestantismu (šlo všeho všudy o devět rodin), se kromě Jana Josefa a jeho manželky Barbory žádný jiný Wirch nevyskytuje,³¹⁾ a to přesto, že přinejmenším bratr Ferdinand Wirch, zednický polír, v Praze žil. Jako katolíci jsou ostatně členové rodiny Wirchova bratra Ferdinanda vícekrát uváděni i v rozličných matričních zápisech,³²⁾ zatímco v matrice pražského českého luterského sboru, jehož byl Jan Josef Wirch jedním ze dvou hlavních organizátorů a čelných představitelů, se jméno Wirch vůbec nevyskytuje³³⁾ (Jan Josef Wirch, jak známo, zemřel v Teplicích,³⁴⁾ kde zřejmě opětovně léčil svoji nohu). Ostatně rovněž ve Wirchových rodných Košetcích u Vlašimi³⁵⁾ se ani za

několik desetiletí po tolerančním patentu neobjevuje jediný protestant³⁶⁾, a stejně tak Chrudim, rodiště Wirchovy manželky, byla městem, ve kterém neměl toleranční patent naprosto žádný ohlas,³⁷⁾ takže protestantský sbor vznikl v Chrudimi až více než sto let po vydání patentu. Je přitom pravděpodobné, že po stavitelově smrti se i jeho manželka (Wirchovo manželství bylo bezdětné) vrátila ke katolické víře, což potvrzuje matriční zápis svatoštěpánské fary, který uvádí, že 19. listopadu 1791 zemřela jako katolička ve věku 66 let „vdova Barbora Wirchová, pražská měšťanka“,³⁸⁾ a nevíme o jiné Barboře Wirchové, která by tu mohla připadat v úvahu. Zdá se tedy, že Wirchova apostaze k luterství byla věcí osobní volby samotného stavitele.

Snad bychom zde mohli vyslovit domněnku, že Jan Josef Wirch přišel do kontaktu s luteránstvím v Sasku a že zde bychom tedy mohli hledat podnět k jeho změně vyznání. Mohla by tomu nasvědčovat skutečnost, že Wirch byl v kontaktu s českým drážďanským luteránským kazatelem Jiřím Petrmannem,³⁹⁾ a také ta okolnost, že na Sasko se odvolává i ve svém projektu, kde navrhuje zřízení stavebního úřadu, „stejně jako je takovýto úřad k velkému užitku veřejnosti krásně uspořádán a zřízen v jiných zemích, zvláště v Sasku.“ Wirch sám uvádí, že se od mladých let školil ve stavebním umění a matematických vědách v různých – blíže neuvedených – zemích,⁴⁰⁾ a nelze vyloučit, že jednou z těchto zemí mohlo být i Sasko, se kterým se ostatně mohl dostat do kontaktu i později, už jako stavitel.⁴¹⁾ Doložit tuto hypotézu by mohl případný nálezk v saských archivech.

Písemnosti týkající se Wirchova projektu přinesly jen nemnoho identifikací dalších neznámých Wirchových staveb. Na prvním místě tu jde o pražský dům novoměstského rychtáře Jonáka čp. 18/II, dnes již v tehdejší podobě neexistující; potvrzení máme také skutečnost, tradičně uváděnou již od Zápisné knihy pražských stavitelů, že Wirch pro hraběte Františka Josefa Pachtu stavěl jeho pražský palác čp. 86/I. Potvrzení vydané mansfeldským úředníkem v roce 1765 by pak nasvědčovalo tomu, že Wirch tehdy pracoval i pro knížete Jindřicha Pavla Mansfelda, majitele a stavebníka dobříšského zámku. Zbývajícími novými stavbami, o kterých Wirchovi kritici ve svém vyjádření hovoří, je několik dnes přesněji neidentifikovaných, většinou hospodářských staveb, z nichž některé se snad nalézaly na bečvářském panství.

Jak vidno, Wirch svým projektem hodlal v době tereziánských reforem (a také v jejich duchu) jednak odstranit či

29) O Wirchovy služby navíc zřejmě i nadále jevil zájem erár, jak se dovidáme ze zprávy z 10. září 1781, podle níž Wirch tehdy momentálně nepobýval v Praze, neboť „byl povolán do Vídně kvůli stavbě královských silnic (wegen königl. Strassen Baues)“ a ve Vídni prý bude muset zůstat delší dobu; bylo proto navrženo, aby požadovanou příslužbu, kterou měl složit v jakémsi sporu o pomluvu, mohl vykonat u magistrátu ve Vídni (AHMP, Sběrka rukopisů, sign. 1460, fol. 154r-155r). Zájem o Wirchovy služby projevoval erár přesto, že Wirch jakožto „bývalý spolupodnikatel (Mit-Entrepreneur) stavby královéhradecké pevnosti“ dlužil roku 1774 eráru 2604 zl. 45 ¾ kr., jež byly zapsány na jeho domě U červené růže (AHMP, Sběrka rukopisů, sign. 1455, fol. 222r-222v), který byl o pět let později nucen právě pro dluhy, jež na něm vězely, prodat.

30) M. Flegl, Jan Josef Wirch, architekt doby baroka – tajný evangelík, Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností 37 (107), č. 2, 1999, s. 91.

31) F. Hrejsa, Dějiny české evangelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech. Praha 1927, s. 53.

32) P. Vlček ed., Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004, s. 714–715. Viz AHMP, Sběrka matrik, sign. JCH N 15, s. 42 (z r. 1785); sign. PMS N 1, s. 85 (z r. 1787); sign. PE N 9, s. 7 (z r. 1790); sign. ŠT N 11, s. 553 (z r. 1792); sign. ŠT Z 4, s. 339 (z r. 1793); sign. ŠT O 6, s. 419 (z r. 1810) a další. Matriční zápisy týkající se druhého Wirchova bratra, jménem Matěje, rovněž zednického políra, se nepodařilo nalézt; vdova po něm, jménem Josefa, však zemřela roku 1822 ve věku 74 let v Praze na Novém Městě rovněž jako katolička (AHMP, Sběrka matrik, sign. ŠT Z 6, s. 53).

33) AHMP, Sběrka matrik, sign. EVS N 1 O 1 Z 1, seznam alfabetycký.

34) L. Uřešová, o. c. v pozn. 13, s. 21, 95.

35) Wirch se v Košetcích narodil 15. října 1732 jako syn Jana Josefa Wircha a matky Kateřiny (Státní oblastní archiv Třeboň, Matriky, sign. Košetice 3, fol. 131v), rozené Procházkové. Jeho otec, jehož příjmení bylo psáno též Wiergs a jenž byl zednickým polírem (tamtéž, fol. 142r, 157r), nikoli lesníkem, jak mylně uvádí Uřešová (L. Uřešová, o. c. v pozn. 13, s. 19), se vyskytuje v košetických matrikách v letech 1730–1742; můžeme předpokládat, že pracoval pro hrabata Věžníky na stavbách jejich košetických zámků. Skutečností, že otec Jana Josefa byl zednickým polírem, si snadno vysvětlíme, že zednickými políry se stali hned tři jeho synové, tedy kromě Jana Josefa ještě Ferdinand a Matěj.

36) J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen XI. Caslauer Kreis. Praha 1843, s. 118.

37) V. Řezníček ed., Jana Leop. Haye, biskupa královéhradeckého: Zpráva o visitaci far kraje chrudimského, již jako královský komisař roku 1782 k rozkazu císaře Josefa II. vykonal. Hradec Králové 1904, s. 60.

38) AHMP, Sběrka matrik, sign. ŠT Z 4, s. 366.

39) F. Hrejsa, o. c. v pozn. 31, s. 41, 60.

40) L. Uřešová, o. c. v pozn. 13, s. 22, 96.

41) V literatuře je zatím jako jediná hypotetická Wirchova stavba na území Německa uváděn zámek Assumstadt v severním Württembersku, který od roku 1769 stavěl – snad podle Wirchových plánů – pražský stavitel Paul Wiedhopf pro Karla Reinharda svobodného pána von Ellrichshausena, generála polního zbrojmistra císařovny Marie Terezie, žijícího trvale v Praze (J. Fekete, Kunst- und Kulturdenkmale in Stadt- und Landkreis Heilbronn. Stuttgart 2002, 2. vydání, s. 237).

napravit nešvary, které podle jeho názoru v tehdejší době ve stavebnictví panovaly, hlavně však zavést nové metody do stavby venkovských stavení i městských domů; jeho návrhy však nebyly přijaty a realizovány a zůstaly tak jen historickým dokladem o svém původu a o době, v níž žil. Jak samotný Wirchův projekt, tak i písemnosti s ním spjaté však zároveň v lecčems obohatily naše vědomosti

o čelném českém architektovi druhé poloviny 18. století, pokládaném za „poslední velkou slohotvornou postavu pražského baroka“,⁴²⁾ a ukázaly nám druhou, jistě v lecčems překvapující stránku jeho osobnosti.

42) R. Biegel, *Mezi barokem a klasicismem. Proměny architektury v Čechách a Evropě druhé poloviny 18. století*. Praha 2012, s. 305.

DER ENTWURF VON JOHANN JOSEPH WIRCH ZUR NEUEN BAUWEISE DER DORF- UND STADTBAUTEN UND SEIN WEITERES SCHICKSAL

Der bedeutende Spätbarockarchitekt in Böhmen Johann Joseph Wirch (1732–1783), Baumeister und Bürger der Prager Neustadt., verfasste im Jahre 1773 ein umfassendes Opus mit Titel „Holtz-Menage oder Project ohne Stein, Ziegeln, Kalch und absonderlich ohne Holtz, wie auch ohne Geld zu bauen“ und schickte es im August selben Jahres an das Landesgubernium mit Ersuchen um Zuerkennen einer Unterstützung. Das Projekt besteht in drei umfangreichen Teilen – in dem ersten der Verfasser behandelt die Dorfbauten und entwirft eine neue Dorfbauweise lediglich aus dem Leim (darauf bezieht sich der Titel des ganzen Werkes), im zweiten Teil befasst er sich mit dem Stadthäuserbau sowie dem verwendeten Baumaterial (vor allem Holz und Ziegeln) und ihren Preisen und schließlich im dritten Teil mit den Baumeistern und den bei den Bauten beschäftigten Handwerkern und schlägt die Gründung des landesweit wirkenden Bauamtes vor. Der Verfasser in seinem Text analysiert zunächst die vorkommenden Einwände und Schäden und danach behandelt die Art, wie sie aufzuheben, wobei er seine Erklärungen mit den insgesamt sieben, mit Buchstaben A bis G bezeichneten Skizzen, begleitet.

Der Artikel analysiert zunächst das genannte Werk von Wirch und danach beschäftigt sich mit seinem weiteren Schicksal. Vom Landesgubernium geriet das Projekt von Wirch zu den niedrigeren Behörden, die eine Gutachtung erarbeiten ließen, deren Verfasser fünf bedeutende Prager Baumeister waren, und zwar Johann Prachner, Anton Haffenecker, Ignaz Palliardi, Anton Schmidt und Joseph Jäger. Die fünf Baumeister bereits im Geleitwort ihrer im Jahre 1774 verfassten Gutachtung bezeichneten das ganze Projekt von Wirch für ganz und gar irrsinnig und unnützlich und drückten die Ansicht aus, es wäre lediglich Frucht der „vieljährigen unheilbaren Inventions-Begierde“ von Wirch. Die Baumeister analysierten gründlich und nacheinander Punkt zu Punkt einzelne Projekte des Materials von Wirch und lehnten sie ab, an erster Stelle seinen Entwurf für den Aufbau von Bauernhäusern aus Lehm, den sie in zehn Punkten behandelten. Im zweiten Teil ihrer Gutachtung lehnten sie auch den Entwurf für den Bau der Stadthäuser ab, wobei sie sich – ähnlich wie Wirch – oft auf die praktischen Ergebnisse beriefen, die er an seinen zwei in Prag am Graben befindlichen Häusern erreichte (die zwei Häuser von Wirch werden im speziellen Teil des Artikels behandelt). Gleich schlechte Ergebnisse erreichte Wirch auch an manchen weiteren Bauten, deren Beispiele die Begutachter (leider ohne genauere Lokalisierung) erwähnen. Die Baumeister widmen den weiteren Punkten des Werkes von Wirch weniger Augenmerk, überwiegend auch mit der Ablehnung, nur zwei von den Entwürfen werden günstiger angesehen, nämlich der Vorschlag einheitliche Maße vom Backstein (und auch vom Kalk und Baustein) einzuführen, sowie ein ordentliches Bauamt zu errichten, obwohl sie zu den Details dieses Vorschlags auch mehrere Einwände ausdrücken. Am selben Schluss ihrer Gutachtung erörterten die Baumeister eine Hoffnung, dass das ganze Werk von Wirch, mit dem sein Verfasser eine Schande auf die „ehrsame Bau-Meister-Zunft“ verhangen hat, abgelehnt würde.

Wirch wandte sich danach selbst an Kaiser Josef II. während seines damaligen Aufenthaltes in Prag und legte ihm am 18. September 1774 seinen Entwurf zusammen mit einem kurzen pro memoria vor. Aus dem ganzen umfangreichen Projekt ließ Wirch nun nur einen Teil (aber den, den er für den wichtigsten seit Anfang an gehalten hatte, wie es auch vom Titel des Werkes herauskommt), nämlich den, der den Bau von Bauernhäusern nur aus Lehm betraf. Das kaiserliche Dekret

aus dem 3. März 1775 forderte Wirch einen Bauträger zu finden, der bereit wäre solchen Bau seiner Methode gemäß zu finanzieren. Einen Interessierten hat Wirch tatsächlich gefunden – es war Maria Anna Gr. v. O'Kelly als Vormund in Verwaltung der Herrschaft Konopiště (Bez. Benešov, Mittelböhmen). Im Jahre 1775 hatte man also einen Musterbau vom Bauernlehmhaus erbaut, auf dem jedoch nach der Ansicht der Kommission, die ihn im nachfolgenden Jahr besichtigte, mehrere Baufehler festgestellt wurden. Sogar die schriftlichen, zugunsten Wirch ausklingenden Erklärungen der Gräfin O'Kelly und der Maurer, die das Haus in Konopiště gebaut hatten, halfen ihm nicht und die mehr Jahre dauernden Verhandlungen schloss das Landesgubernium mit der Verordnung aus dem 4. Dezember 1777 ab, mit dem Wirch befohlen war, mit keinen grundlosen Anträgen weiterhin zu belästigen.

Das Projekt von Wirch brachte eigenartige Entwürfe zum Bauen der Dorf- und Stadthäuser, aber es setzte auch einen gewissen Anteil an Staatsreglementierung voraus, was ohne Zweifel dem Geiste der Theresianischen und Josephinischen Reformen entsprach, es musste jedoch den Widerstand der Städte und Zünfte, sowie auch der einzelnen Baumeister erwecken. Erst nach eineinhalbem Jahrzehnt, also nach dem Tode Wirchs, wurden in Böhmen einzelne Verordnungen ins Leben eingeführt, die die Grundsätze von Wirch haben erinnern mögen – so wurde 1788 die Landesbaudirektion gegründet und im selben Jahre veröffentlichte man die verbindliche Anweisung für die Ziegelwarenmaße mit Gültigkeit für die ganze Monarchie. Die weiteren Entwürfe von Wirch gerieten aber in Vergessenheit und besonders die Schlüsselmomente des Projektes, die Wirch besonders auf dem Herzen lagen, nämlich die „Schwalben-Bau-Art“ für Verwendung bei Dorfbauten, und seine Stadthausaufbaumethode blieben nur als Kuriositäten, deren nachfolgende Ausführung nie erfolgte. Außer den eigentlichen Entwürfen von Wirch boten den Autoren die Akten zu ihren Verfahren auch mehrere neue Erkenntnisse zur Person von Johann Joseph Wirch, den man für die letzte stilbildende Figur des Prager Barock hielt, und zeigten die andere, im manchen überraschende Seite seiner Persönlichkeit.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Johann Joseph Wirch, Bauerngebäude, Querschnitt (Abb. 1-7 stammen aus dem Opus von Wirch, 1773, NA [Nationalarchiv], s. Zit. in Anm. 1).

Abb. 2: Johann Joseph Wirch, Bauerngebäude, Dachraum, Querschnitt.

Abb. 3: Johann Joseph Wirch, Dorfkirche, Querschnitt.

Abb. 4: Johann Joseph Wirch, dreigeschossiges Stadthaus, Querschnitt.

Abb. 5: Johann Joseph Wirch, vier benachbarte Stadthäuser, Ansicht.

Abb. 6: Johann Joseph Wirch, vier benachbarte Häuser, Ansicht (Variante mit Höfchen).

Abb. 7: Johann Joseph Wirch, Ziegelei (Kalkbrennerei), Querschnitt und Grundriss.

Abb. 8: Karl Pollak, Haus Nr. 850/II in Prag-Neustadt, 1816, Grundriss vom zweiten Obergeschoss (AHMP [Archiv der Hauptstadt Prag], s. Zit. in Anm. 20; Reproduktion Pražský sborník historický [Prager historisches Sammelwerk] 24, 1991, Abb. 10).

Abb. 9: Karl Pollak, Haus Nr. 850/II in Prag-Neustadt, 1816, Grundriss vom dritten Obergeschoss (AHMP, s. Zit. in Anm. 20; Reproduktion Pražský sborník historický 24, 1991, Abb. 11).

Abb. 10: Johann Joseph Wirch, Plan des Hauses in Konopiště (Konopischt, Bez. Benešov), 1775 (NA, s. Zit. in Anm. 1).

Übersetzung J. Noll